Nr 36.

Ankom till riksdagens kansli den 26 april 1938 kl. 3 e. m.

Utlåtande, i anledning av fullmäktiges i riksgäldskontoret förslag till förändringar av riksdagshuset och dess omgivningar jämte en i ämnet väckt motion.

Vid åtskilliga tillfällen efter riksdagshusets uppförande har frågan om förändringar av riksdagshuset och dess omgivningar varit föremål för behandling inom riksdagen, av fullmäktige i riksgäldskontoret och av vissa särskilt tillsatta kommittéer. En redogörelse för vad i ärendet förekommit före år 1936 återfinnes i riksdagshuskommitténs nedan omförmälda betänkande, till vilket utskottet tillåter sig att hänvisa. Beträffande frågans utveckling under åren 1936 och 1937 är i huvudsak att framhålla följande.

1936 års riksdag. I anledning av dels särskilda av fullmäktige i riksgäldskontoret år 1936 gjorda framställningar om förändringar beträffande riksdagshuset, dels ock en vid samma års riksdag väckt motion (I: 106) hemställde bankoutskottet i utlåtande nr 73, att riksdagen måtte, i överensstämmelse med vad utskottet i nämnda utlåtande förordat, uppdraga åt fullmäktige att låta utreda frågan rörande förändringar beträffande riksdagshuset och dess omgivningar.

Riksdagen biföll vad utskottet sålunda hemställt.

Härefter beslöto fullmäktige, efter att i ärendet hava samrått med riksdagens herrar talmän, att tillsätta en särskild kommitté *(riksdagshuskommittén)* med uppdrag att verkställa och till fullmäktige inkomma med utredning av frågan rörande förändringar beträffande riksdagshuset och dess omgivningar i så god tid, att ärendet kunde upptagas till prövning av 1937 års riksdag. Kommittén avgav den 12 mars 1937 till fullmäktige betänkande (Del I och II) om förändringar av riksdagshuset och dess omgivningar.

Majoriteten inom kommittén förordade ett såsom A I betecknat förslag till förändringar beträffande riksdagshusets såväl yttre som inre gestaltning ävensom i fråga om ordnandet av riksdagshusets omgivningar. Förutom detta förslag framlades inom kommittén reservationsvis tre andra förslag, betecknade förslag A II, B och D I. Beträffande den närmare innebörden av dessa fyra förslag torde få hänvisas till betänkandet.

1937 års riksdag. Kommitténs betänkande överlämnades av fullmäktige med den 8 april 1937 dagtecknade skrivelser till kamrarnas herrar talmän, vilka den 10 i samma månad hänsköto ärendet till bankoutskottet.

Till utskottet hade vidare inkommit dels en skrivelse från överbibliotekarien vid riksdagsbiblioteket med vissa erinringar mot i kommitténs betänkande framlagda förslag rörande dispositionen av bibliotekets korridor, dels ock en skrift från ledamoten av riksdagens andra kammare herr Lithander,

vari anfördes vissa synpunkter och framställdes vissa förslag med avseende å ordnandet av riksdagshusets restaurang och kök. Detta förslag avsåg bland annat, att köket skulle förläggas till vindsvåningen med bibehållande av matsal och kafélokaler i nuvarande plan. Snabbgående hissar skulle inmonteras för förmedling av trafiken mellan restaurangen och köket.

I fråga om kamrarnas plenisalar, vilka enligt riksdagshuskommitténs förslag skulle lämnas oförändrade, framställde ledamoten av riksdagens andra kammare herr Vougt i en till bankoutskottet ställd skrift ett av vissa ritningar åtföljt förslag till omändringar, avseende att öka bekvämligheten och trevnaden inom plenisalarna.

Slutligen hade till bankoutskottets förberedande handläggning hänvisats tre inom riksdagen väckta motioner (I: 198, 199 och 314), vari förslag framställdes, vilka stodo i samband med ombyggnadsfrågorna rörande riksdagshuset.

Över riksdagshuskommitténs betänkande, överbibliotekariens skrivelse samt förenämnda motioner införskaffade utskottet i vederbörlig ordning utlåtande av *byggnadsstyrelsen,* som avgav ett den 8 maj 1937 dagtecknat yttrande i ärendet, vari framställdes åtskilliga erinringar mot de i riksdagshuskommitténs betänkande intagna förslagen. Byggnadsstyrelsen fann en förnyad utredning av frågan om riksdagshusets ombyggnad erforderlig, vilken närmast borde anknytas till det i betänkandet såsom A II betecknade förslaget. Innan definitivt beslut träffades om förändring av riksdagshuset och dess omgivningar borde dock enligt styrelsens förmenande i första hand utredning verkställas rörande lämpligheten av och förutsättningarna för uppförandet av ett helt nytt riksdagshus.

I sitt den 20 maj 1937 dagtecknade utlåtande nr 66 anförde *bankoutskottet* bland annat följande:

Utskottet delade byggnadsstyrelsens uppfattning, att riksdagshusets ombyggnadsfråga och vad därmed stode i samband måste, innan denna kunde underställas riksdagen till slutligt avgörande, göras till föremål för ytterligare överväganden. Vad anginge projektet om uppförandet av ett helt nytt riksdagshus syntes dock enligt utskottets mening förutsättningar för närvarande saknas för denna tankes realiserande.

Byggnadsstyrelsen hade framhållit, att i avvaktan på resultatet av en förnyad utredning endast sådana ändringsarbeten borde verkställas, vilka kunde anses vara av behovet oundgängligen påkallade. En modernisering av riksdagsrestaurangen och dess ekonomilokaler vore visserligen ett krav, som med det snaraste påfordrade en lösning. Utskottet hade likväl ansett, att med ett beslut i denna fråga borde utan alltför stor olägenhet kunna anstå till nästa år. Även med hänsyn till önskvärdheten av en enhetlig prövning av riksdagshusets ombyggnadsfråga torde det vara mest ändamålsenligt att icke utbryta ifrågavarande detalj i byggnadsprogrammet till omedelbart utförande, då därigenom en planmässig lösning av frågan skulle kunna försvåras. Av samma skäl syntes åtgärder för isolering av riksdagshusets yttertak icke nu böra beslutas.

Med hänsyn till sålunda föreliggande omständigheter hade det synts utskottet vara lämpligt, att fullmäktige i riksgäldskontoret bereddes tillfälle att uttala sig över de framställda förslagen till förändringar av det nuvarande riksdagshuset och dess omgivningar jämte de uppslag, som i sådant avseende

innefattades i förenämnda motioner. För ändamålet borde samtliga till ärendet hörande handlingar överlämnas till fullmäktige. I den mån fullmäktige funne erforderligt, syntes det vara dem obetaget att låta verkställa den ytterligare utredning i ärendet, som kunde befinnas påkallad. Det förslag, vartill övervägandena inom fullmäktige kunde giva anledning, borde ingivas till 1938 års riksdag i så god tid, att riksdagen finge möjlighet att ägna ärendet den noggranna och allsidiga prövning dess vikt påfordrade.

I överensstämmelse med utskottets förslag beslöt *riksdagen* anmoda fullmäktige i riksgäldskontoret att efter erforderlig utredning till 1938 års riksdag inkomma med yttrande i anledning av för det dåvarande föreliggande förslag angående förändringar av riksdagshuset och dess omgivningar.

Förslag till 1938 års riksdag.

Fullmäktige i riksgäldskontoret — som den 10 juni 1937 uppdrogo åt fullmäktiges ordförande fil. dr K. Hildebrand, fullmäktigen A. Lindqvist och riksgäldsdirektören F. Sandberg att verkställa erforderliga kompletterande utredningar i ärendet — hava med skrivelse den 20 januari 1938 till riksdagen överlämnat det av 1937 års riksdag begärda yttrandet, åtföljt av ett antal ritningar och fotografier, över vilket yttrande fullmäktige under hand inhämtat byggnadsstyrelsens utlåtande. Ifrågavarande handlingar, vilka genom fullmäktiges försorg utgivits av trycket och utdelats till riksdagens ledamöter, hava enligt protokollsutdrag från riksdagens kamrar hänvisats till bankoutskottet. Utskottet får, i den mån redogörelse för fullmäktiges nu föreliggande förslag och byggnadsstyrelsens däröver avgivna yttrande icke lämnas i det följande, hänvisa till handlingarna i ärendet.

I särskilda till bankoutskottet ingivna framställningar, dagtecknade respektive den 19 februari och den 23 februari 1938, hava *tidningarnas telegrambyrå* och *stockholmskretsen av svenska journalistföreningen* framställt vissa erinringar mot fullmäktiges förslag. Utskottet återkommer härtill i det följande.

Vidare har till utskottets förberedande handläggning hänvisats en inom första kammaren under nr 241 väckt motion av herr *Lindhagen,* vari hemställes, »att riksdagen ville:

1) överväga besparingar i det nya förslaget till förändringar av riksdagshuset,

2) besluta bibehålla de obelisker och krön, som föreslås skola borttagas,

3) tillerkänna icke rökare deras rätt att få med andra samfällt överlägga i därtill avsedda rum samt enskilt skriva, läsa och äta åtminstone i någon vrå av riksdagshuset, allt i fred för rökare.»

Beträffande motiveringen för detta yrkande hänvisas till motionen.

Fullmäktiges nu föreliggande förslag angående riksdagshuset, vilket förslag betecknats såsom *förslag E,* omfattar *dels* vissa förändringar, som måste anses nödvändiga, *dels ock* vissa förändringar, som öka utrymmet och förbättra kommunikationerna. De förstnämnda förändringarna avse taket, restaurangen och köket samt uppvärmning och ventilation.

A. Förändringar, som måste anses nödvändiga.

Taket. Med avseende å riksdagshusets tak hava de verkställda utredningarna givit vid handen, att sedan lång tid tillbaka svåra bristfälligheter förefinnas. Takets plana delar samt barriärerna genomsläppa nämligen vatten, som söker sig ned till och skadar underliggande murverk. Hittills utförda tätningsarbeten hava icke kunnat tillfredsställande avhjälpa bristerna.

Enligt *riksdagshuskommitténs* huvudförslag A I skulle ett tak av ett helt nytt utseende, nämligen ett sadeltak, läggas på byggnaden. Barriärerna och alla å dem placerade krönande granitdetaljer, således även Sveagruppen, skulle därmed försvinna. Denna lösning av takfrågan ingår jämväl i förslagen B och D I. Två reservanter i kommittén förorda emellertid i sitt förslag A II ett plant tak. Sveagruppen och barriärerna skulle därvid behållas. I och för isolering under barriärerna skulle emellertid dessa och Sveagruppen tillfälligtvis nedtagas för att sedan åter uppsättas.

Mot den i förslag A I avsedda utformningen av riksdagshusets yttertak hade *byggnadsstyrelsen,* på sätt närmare framgår av dess i utskottets utlåtande nr 66/1937 intagna yttrande, framställt vissa erinringar.

Enligt ett av *f. d. byggnadsrådet G. A. Nilsson* hösten 1937 på uppdrag av fullmäktige utarbetat förslag skulle riksdagshusets tak i stort sett bibehållas i sitt nuvarande utseende. I syfte att möjliggöra inredandet av lokaler i vindsvåningen skulle emellertid yttertaket över byggnadens sidopartier ombyggas och utföras sluttande mot gårdarna med kopparplåt på trätakstomme, dock att plana tak skulle utföras över två större sammanträdesrum, avsedda att förläggas ett på vardera sidan om mittpartiet åt öster.

För barriärernas tätning skulle samtliga granitbarriärer och andra krönande partier nedtagas, isolering anordnas och barriärerna därefter återuppföras ovanpå isoleringen. De nuvarande, i stor utsträckning skadade kalkstensdockorna i barriärerna skulle ersättas med dockor av granit. Mittpartiet skulle förses med kopparbeslaget sadeltak. Förslaget om barriärernas tätning m. m. står i överensstämmelse med de åtgärder, som förordats av majoriteten inom en av fullmäktige i juni 1937 tillsatt särskild *teknisk utredningskommitté* för undersökning av frågan om tätning av riksdagshusets tak (f. d. byggnadsrådet G. A. Nilsson, professorn H. Kreüger och byrådirektören N. T. Royen). Den fjärde ledamoten av kommittén, professorn C. A. Forssell, hade ansett bortflyttning och isolering onödiga och tillstyrkt ett enklare och väsentligt billigare tätningsförfarande med s. k. Igaskitt.

Genomförandet av de av byggnadsrådet Nilsson ifrågasatta åtgärderna beträffande taket skulle medföra följande kostnader:

Förändring och isolering av sidopartiernas barriärer och krönande partier	kr. 465,000
Förändring och isolering av mittpartiets barriärer och krönande partier samt anordnande av nytt yttertak å mittpartiet.....	» 340,000
Summa	kr. 805,000.

I fråga om anordnandet av nya rum i vindsvåningen, vilka enligt förslaget skulle kosta 332,000 kronor, hänvisas till den redogörelse härför, som lämnas i det följande under rubriken B. Förändringar, som öka utrymmet och förbättra kommunikationerna.

Fullmäktige hava för egen del anfört huvudsakligen följande:

Fullmäktige funne snara, genomgripande förbättringsarbeten beträffande taket oundvikliga, om ej byggnaden skulle taga sådan skada, att ett uppskov blott komme att avsevärt fördyra den till sist nödvändiga reparationen. För att förhindra fukts inträngande i murarna måste vissa delar av taket bättre isoleras. Den ifrågasatta nya vindsvåningens tak borde, åtminstone till allra största delen, givas sådan lutning att vanlig plåtbetäckning kunde användas. I det senare hänseendet funne fullmäktige den anordning, som framlagts i byggnadsrådet Nilssons förslag, vara den lämpligaste.

Frågorna om isolering under barriärerna och om utsmyckningen å taket vore särskilt svåra att bedöma. Fullmäktige funne den av riksdagshuskommittén förordade anordningen med sadeltak och barriärernas och Sveagruppens borttagande betryggande ur *teknisk* synpunkt. Därmed skulle taket emellertid få en emot den nuvarande så skiljaktig prägel, att fullmäktige ej kunde förorda det. För flertalet av riksdagens ledamöter skulle ett borttagande av barriärerna och Sveagruppen innebära ett omotiverat och stötande våldförande av Aron Johanssons verk och ändra den traditionsbundna karaktären av riksdagshusets exteriör. Däremot torde alla kunna enas om att borttaga obeliskerna och övriga krönande partier. Å östra fasaden borde dock de två vapensköldarna å hörnpartierna och de fyra kulkrönen bibehållas.

Fullmäktige ansåge, att efter alla de misslyckade tätningsförsök, som tidigare gjorts, största möjliga trygghet nu måste eftersträvas och förordade därför, att barriärerna nedtoges och tätning medelst asfaltisolering och kopparplåt utfördes före deras uppsättning igen. Då nedträngande av fuktighet i underliggande murar uppträdde minst å mittpartiet, syntes det emellertid vara möjligt att här stanna vid de av professor Forssell förordade tätningsåtgärderna och alltså ej heller söndertaga och nedflytta samt återuppsätta Sveagruppen. Härmed skulle riskerna för att Sveagruppens tunga delar vid nedtransporten och återuppsättandet skadades undvikas samt ett avsevärt förbilligande ernås.

Ur många synpunkter vore givetvis önskvärt, att vid ersättande av de nuvarande kalkstensdockorna i sidobarriärerna nya dockor av granit komme till användning. Sådana dockor droge emellertid i jämförelse med dockor av konststen en merkostnad av 111,000 kronor. Med hänsyn härtill föresloge fullmäktige att vid ersättande av kalkstensdockorna i barriärerna hela kalkstensdockor sammanfördes å mittpartiet och för sidobarriärerna anskaffades nya dockor av konststen.

Med iakttagande av de sålunda föreslagna åtgärderna för tätning av barriärerna m. m. skulle arbetena med taket, frånsett inredandet av nya rum i vindsvåningen för en beräknad kostnad av 332,000 kronor, enligt fullmäktiges förslag — *förslag E* — draga följande kostnader:

Förändring och isolering av sidopartiernas barriärer och krönande partier	kr. 330,000
Fogning med Igaskitt av mittpartiets barriärer och krönande partier samt omläggning av asfalttaket å mittpartiet	» 115,000
Summa	kr. 445,000.

Vid genomförande av fullmäktiges förslag om borttagande av vissa krönande partier å riksdagshusets tak uppkomme frågan om vissa motsvarande åtgärder å *riksbankens* byggnad. Efter samråd med fullmäktige i riksbanken ville fullmäktige i riksgäldskontoret föreslå, att vid ovan nämnda åtgärder beträffande riksdagshusets tak jämväl de tio klotformiga krönen å riksbankshuset borttoges.

Kostnaderna för detta arbete å riksbankshuset inginge i ovan anförda kostnadsberäkningar för förslag E.

I samband med ovannämnda arbeten borde *reparationer av riksdagshusets fasader* utföras för en uppskattad kostnad av 100,000 kronor.

Beträffande taket innebär fullmäktiges förslag alltså:

att nytt yttertak över en å byggnadens sidopartier inredd vindsvåning utföres såsom mot gårdarna sluttande tak med kopparplåt på trätakstomme, dock att för två nya sammanträdesrum anordnas plana tak;

att barriärerna å sidopartierna nedtagas, isolering anbringas och barriärerna återuppsättas och förses med dockor av konststen;

att Sveagruppen och mittpartiets barriärer och tak isoleras i huvudsak enligt det av professorn Forssell föreslagna systemet; samt

att följande krönande partier borttagas, nämligen de sex obeliskerna, de åtta klotformade krönen å norra och södra fasadernas mittpartier samt de två tornkrönen över trapporna vid Riksgatan, varemot de två å östra fasaden befintliga vapensköldarna återuppsättas efter deras nedtagande i och för barriärens isolering och de fyra kulkrönen omkring Sveagruppen bibehållas.

Restaurang och kök. *Riksdagshuskommittén* föreslog enhälligt i sitt betänkande vidtagande av vissa åtgärder till förbättrande av nuvarande förhållanden inom riksdagshusets restaurang och kök. Kommitténs förslag avsåg följande:

Köksutrymmena, nu huvudsakligen förlagda i jordvåningen — endast ett mindre kök funnes bredvid matsalen — skulle flyttas upp i samma plan som matsalen. För att möjliggöra detta skulle den angränsande delen av matsalen disponeras till en bredd av fyra meter, varemot till denna skulle läggas det utrymme, som funnes i entrén till matsalen invid vestibulen i öster. I omedelbar anslutning till köket skulle anordnas kallskänk, kaffekök och rangeringsutrymmen. Alla till restaurangarbetet hörande, löpande matlagnings- och serveringsarbeten komme härigenom att förläggas i samma plan. I mellanvåningen skulle anordnas diskrum, varjämte hit skulle förläggas för personalen avsedda utrymmen, såsom omklädningsrum med klädskåp, duschrum, matsal för personalen m. m. Källarvåningen skulle disponeras för kylrum och förrådsrum. De ombyggda ekonomilokalerna skulle förses med en tidsenlig köksinredning, bestående av gasspis, varmskåp, diskmaskin, kylskåp m. m. Ny värmelednings-, ventilations-, sanitär- och kylanläggning skulle anordnas för restaurangen. För tillgodoseende av behovet av ökat utrymme för lunschservering skulle användas jämväl hörnrummet. Kafélokalerna skulle utökas med de väster om kafélokalerna liggande rummen till så stor del, som ungefär motsvarade hörnrummets yta.

Fullmäktige hava låtit verkställa närmare utredning beträffande det av herr Lithander i det föregående omförmälda förslaget med avseende å kö-

kets förläggning till vindsvåningen m. m. Denna utredning — vilken finnes intagen å sid. 46—48 i fullmäktiges yttrande och vartill här torde få hänvisas — har givit vid handen, att ett genomförande av detta förslag icke blott torde ställa sig väsentligt dyrare än riksdagshuskommitténs utan även bliva ur praktiska synpunkter mindre ändamålsenligt.

Fullmäktige förorda för sin del, att riksdagshuskommitténs förslag måtte komma till utförande.

Kostnaderna för ifrågavarande arbeten skulle — frånsett värmelednings-, ventilations-, sanitär- och kylanläggningar för restaurangen och till densamma hörande utrymmen (se nedan under 3.) — belöpa sig till ett belopp av 253,000 kronor.

Uppvärmning och ventilation m. m. Beträffande de nuvarande anordningarna för riksdagshusets uppvärmning och ventilation inhämtas av fullmäktiges yttrande följande.

Anordningarna för uppvärmning av riksdagshusets lokaler hade under senaste åren i väsentlig mån förbättrats. Något annat behov av ändring av värmeanläggningen än ett fortsatt utbyte av ångelement mot varmvattenelement föreligger därför icke. Den förändring av värmeledningsanordningarna, som nu ifrågasättes, sammanhänger med förslagen om lokalernas utvidgning och ventilationssystemets omläggning.

Då de nuvarande ventilationsanordningarna äro mera än 30 år gamla och under denna tid många förbättringar och nya uppfinningar gjorts inom ventilationstekniken, äro riksdagshusets anordningar för luftväxling i lokalerna otidsenliga och motsvara icke nutida krav. Ventilationen har också under årens lopp varit föremål för många anmärkningar och klagomål. Vissa försök till förbättringar hava gjorts. Den mest betydande förbättringen gjordes år 1934, då viss ändring av sättet för friskluftens införande i kamrarnas plenisalar kom till stånd. Friskluften infördes ursprungligen under stolarna nere i plenisalen. Nämnda år ändrades emellertid luftintaget så, att luften infördes från sidan av stolarna ut i salen, vilken ändring visat sig lämplig.

Bristfälligheterna i ventilationssystemet framträda särskilt i övriga större samlingsrum i riksdagshuset, nämligen matsalen och kafélokalerna, utskottens sammanträdesrum och klubblokalerna. Ventilationen i dessa lokaler är för närvarande avsedd att ske på så sätt att den uppvärmda, rena luften med några grader lägre temperatur än luften i rummen skall inströmma från en ventil eller, i större rum, flera ventiler med en yta för varje ventil av 5 à 10 dm^2; dessa ventiler äro placerade strax under taklisten. Den förskämda luften skall utsugas dels genom en, respektive flera ventiler, placerade strax ovan den nedre väggpanelen, dels genom en, respektive flera ventiler, placerade strax under taklisten. Dessa utsugningsventiler hava även en yta av 5 à 10 dm^2. Genom dessa anordningar finnes möjlighet att tillföra lokalerna erforderlig friskluftsmängd och att utsuga den förbrukade luften. Erfarenheten har emellertid visat, att om friskluftventilerna äro öppna, uppstår ett starkt och besvärande drag från deras stora öppningar. Den inströmmande luften, som är kallare än luften i rummet, kommer ned i rummet som en stor, kraftig luftström. Före nedslaget hinner den ej blanda sig med den varmare luften i rummet och känns därför kall och besvärande.

Till följd härav måste spjällen till friskluftsventilerna hållas helt stängda eller i varje fall obetydligt öppna. På grund av klagomål för drag hållas understundom även utsugningsventilerna stängda. Då ventilationsanordningarna sålunda äro satta ur funktion, är det givet, att luften under pågående sammanträden i utskottslokalerna måste bliva förskämd och kännas varm och tryckande. Vid tobaksrökning i lokalerna, såsom fallet är exempelvis i restaurangen, bliva förhållandena särskilt otillfredsställande.

På uppdrag av fullmäktige har *ingenjören K. G. Eklund* framlagt förslag till nya uppvärmnings- och ventilationsanordningar i riksdagshuset, till vissa nya sanitära anordningar, huvudsakligen avseende de nytillkommande lokalerna, ävensom till en modernisering av tvättstugan. Förslaget innebär följande:

Beträffande värmeledningsanordningarna böra de nuvarande pannorna, till antalet 10 st., jämte ångvärmeledningen borttagas och ersättas med varmvattenpannor och varmvattenvärmeledning med elementen i största möjliga utsträckning placerade under fönstren. Befintliga kamflänselement i varmkammaren i källaren ersättas med lamellbatterier för varmvatten, vilka ingå i ventilationsanläggningen. Ångelementen för eftervärmning av luft till plenisalarna utbytas även mot varmvattenelement. Till de nya ventilationsbatterierna dragas separata ledningar. De nya varmvattenpannorna skola sålunda tjänstgöra för såväl värmeledningen som ventilationsanläggningen.

Utbyte av pannorna m. m. betingas av den planerade utökningen av såväl värmeledningen som ventilationsanläggningen. För en sådan utökning räcka ej de nuvarande pannorna till. Dessa upptaga nu hela det utrymme, som kan reserveras för pannorna i pannrummen. Någon utökning av pannorna kan därför icke ifrågakomma, utan måste de helt slopas och ersättas med pannor med större eldyta och lämplig konstruktion. Trots den betydligt större eldytan taga de nya pannorna ej större plats än de nuvarande.

I den nu befintliga anläggningen äro ventilationsanordningarna gemensamma för plenisalarna, utskottsrum m. fl. En särskild ventilationsanläggning för plenisalarna, helt skild från ventilationssystemet för övriga lokaler, bör komma till stånd. Den nya anläggningen skulle fungera på så sätt, att luften först suges genom ett oljefilter så anordnat, att filtret automatiskt hålles rent från damm. Från filtret passerar luften genom ett uppvärmnings- och befuktningsskåp, vari den erhåller lämplig temperatur och fuktighet, varefter luften medelst fläkt tryckes ut i fördelningsgången och vidare till plenisalarna, där luften liksom nu införes invid sittplatserna. Reglering av luftens temperatur och fuktighet sker automatiskt.

För övriga lokaler anordnas ventilationen i huvudsak efter samma princip som beträffande plenisalarna. Därvid göres sådan anordning, att önskad temperatur kan hållas i varje rum oberoende av de övriga. Regleringen sker därvid automatiskt. I de större rummen, nämligen utskottens sammanträdesrum, klubblokalerna, restaurangen samt partilokalerna anordnas undertak för införande av friskluften. Detta är försett med ett tillräckligt antal hål eller öppningar så placerade att den inkommande luften fördelas likformigt över hela takytan. Genom denna finfördelning av friskluften och genom dess införande med lämplig hastighet skulle friskluftens temperatur kunna hållas betydligt lägre än rumsluftens temperatur utan att drag förmärkes. Temperaturen i rummet skulle bliva normal rumstemperatur, 18—20 grader. Den förskämda luften utsuges vid golv och tak genom ett flertal ventiler.

Kostnaderna för förslagets utförande beräknas uppgå till 695,400 kronor, vartill komma byggnadsarbeten, beräknade till 227,000 kronor.

Förstnämnda belopp fördelar sig på följande poster.

Värmeledningen	kr.	240,000
Sanitäranläggningen	»	32,000
Ventilationsanläggningen	»	228,100
Oförutsedda utgifter samt ritningar och kontroll	»	75,300
Tillhopa	kr.	575,400.
Tillkommer för värmelednings-, ventilations-, sanitär- och kylanläggning för matsal, kafé, köks- och ekonomilokaler	»	120,000
Summa	kr.	695,400.

Fullmäktige hava beträffande ifrågavarande förslag anfört bland annat:

De nuvarande uppvärmnings- och ventilationssystemen hade varit i bruk sedan riksdagshuset byggdes och motsvarade icke de krav, som man numera hade rätt att ställa. I privathus finge man i allmänhet räkna med att grundligt överse och förbättra värmeanordningarna åtminstone efter 20 à 30 år och det borde då ej väcka någon överraskning, att riksdagen finge göra detsamma beträffande sina lokaler.

Att anordningarna för uppvärmning borde moderniseras, hade för övrigt tidigare erkänts genom att en omläggning skett beträffande vissa lokaler från ånguppvärmning med radiatorer vid innerväggarna till varmvattenuppvärmning med radiatorer under fönstren. Avsikten hade varit att vid lämpligt tillfälle införa detta senare system i återstående lokaler. Ett beslut i den riktningen innebure alltså blott ett påskyndande av åtgärder, som redan påbörjats. I fråga om värmealstringen borde i detta sammanhang ett utbyte ske av de nuvarande pannorna mot nya pannor för åstadkommande av den ökade värmemängd, som erfordrades för den planerade utvidgningen av lokalerna inom byggnaden och för den nya ventilationsanläggningen.

Under många år hade starka klagomål framkommit över bristfällig ventilation och därigenom orsakad dålig luft i riksdagshusets lokaler. I plenisalarna hade en avgjord förbättring åstadkommits medelst införande av friskluft vid sidan av stolarna. Men beträffande andra lokaler, i främsta rummet utskottens sessionsrum och klubbrummen, hölle många ledamöter av riksdagen före, att ventilationsfrågan vore nära nog den viktigaste av alla frågor, som berörde riksdagshuset.

Enligt vad fullmäktige inhämtat av fackmän på området måste man av ett nytt system kräva, *att* det införde frisk luft genom ett stort antal små kanaler, varigenom drag vid luftens cirkulation i rummet kunde i möjligaste mån undvikas, *att* den friska luften hade en lägre temperatur än luften i rummet för att kunna motverka den värmeökning, som alltid uppstode där många människor vistades och lampor vore tända, *samt att* den förskämda luften bortfördes. Ett lämpligt system för en mer eller mindre fullsatt större lokal ansåges innebära, att luften ombyttes cirka 8 gånger i timmen. I vanliga sammanträdes- och klubblokaler ginge det ej för sig att nere vid golvet införa frisk luft vid lägre temperatur än luften i rummet såsom skedde i plenisalarna, utan måste den nya luften införas uppe vid taket eller åtminstone strax nedanför taklisten. Den friska luften komme då att sjunka ned, uppblandande sig med rumsluften, varigenom temperaturen hölles nere. Den uppvärmda förskämda luften skulle utsugas genom lämpliga anordningar.

Då de av ingenjören Eklund föreslagna anordningarna för ny ventilation

skulle draga stora kostnader, hade fullmäktige konsulterat en annan specialist i branschen, ingenjören Axel Theorell, vilken tillstyrkt Eklunds förslag. Endast i en detalj — i fråga om luftens befuktning — vore Theorell tveksam, men denna detalj vore icke väsentlig för systemet och frågan om densamma kunde närmare utredas efter ett riksdagsbeslut om ny ventilation och före arbetets igångsättande.

Det borde för övrigt framhållas, att anordningen med undertak eller trummor endast behövde tillämpas i restaurangen, i utskottens sessionsrum samt i klubblokaler och partisalar. I mindre rum kunde enklare anordningar vara tillräckliga.

Vad anginge de föreslagna sanitära anordningarna innebure förslaget föga mer än en komplettering med dylika anordningar i de eventuellt nytillkommande lokalerna.

Med anledning av de höga kostnadssiffror, som beräknades för genomförandet av ingenjör Eklunds förslag, hade fullmäktige låtit utreda, vilket belopp skulle kunna besparas, därest man gjorde den inskränkning i arbetena, att de nuvarande ventilationsanordningarna utom vad anginge restaurangen, behölles oförändrade. Förslaget skulle härvid alltså begränsas till följande, nämligen ersättande av befintliga ångelement med varmvattenelement, anläggande av värme-, ventilations- och sanitära anordningar i de nytillkommande lokalerna samt ny värme-, ventilations-, sanitär- och kylanläggning för restaurangen. Med en sådan begränsning skulle uppstå en kostnadsminskning av omkring 200,000 kronor.

Trots kostnaderna ville fullmäktige emellertid tillstyrka ovan omtalade arbeten i sin helhet. Fullmäktige ansåge det nämligen vara i högsta grad önskvärt, att arbetet inom riksdagshuset måtte kunna bedrivas under fullt tillfredsställande värme- och ventilationsförhållanden. Om värme- och ventilationssystemen ej i detta sammanhang moderniserades, skulle klagomålen växa och inom kort bliva så starka, att de ej längre kunde skjutas åt sidan. En modernisering vid senare tidpunkt skulle dessutom medföra avsevärda merkostnader och besvär. När de olika förbättringsarbetena inom riksdagshuset nu blivit så ingående utredda och diskuterade, syntes det vara lämpligast att riksdagen nu beslöte sig för dem.

De föreslagna omändringsarbetena innebära alltså:

att ännu befintliga ångelement ersättas med varmvattenelement, placerade i största möjliga utsträckning under fönstren;

att de nuvarande pannorna utbytas mot nya;

att en ny ventilationsanläggning anordnas, varvid för kamrarnas plenisalar det nuvarande ventilationssystemet i huvudsak bibehålles oförändrat men kompletteras med apparater för luftens rening o. dyl., medan däremot i övriga större rum göras nya anordningar för friskluftens införande, finfördelad genom ett flertal spridare, samt för den förskämda luftens utsugning genom ett flertal evakueringsöppningar;

att modern sanitär- och kylanläggning anordnas för restaurangen; samt

att i övrigt erforderliga sanitära anordningar utföras.

Sammanfattning av förslagen under A. Kostnaderna för de förändringar, som fullmäktige ansett vara nödvändiga underhållsåtgärder, äro sammanställda här nedan:

		Kronor
Kostnader för taket m. m.		
Förändring och isolering av sidopartiernas barriärer och krönande partier	330,000	
Fogning med Igaskitt av mittpartiets barriärer och krönande partier samt omläggning av asfalttaket å mittpartiet	115,000	
Reparationer av fasaderna	100,000	545,000
Kostnader för modernisering av restauranglokalerna m. m.		253,000
Kostnader för värme- och ventilationsanordningar m. m.		
Värme, ventilation och sanitära installationer (specifikation sid. 9)	695,400	
Byggnadsarbeten	227,000	922,400
	Summa	1,720,400.

Byggnadsstyrelsen har i sitt förenämnda yttrande beträffande fullmäktiges förslag i den del, varom nu är fråga, anfört huvudsakligen följande:

Kostnaderna för de i förslag E ingående arbeten, som hänförts till nödvändiga åtgärder, hade beräknats till 1,720,400 kronor, vilket belopp icke i och för sig föranledde någon erinran från byggnadsstyrelsens sida.

Beträffande de sålunda föreslagna arbetena hyste även byggnadsstyrelsen den uppfattningen, att de i allt väsentligt vore att anse såsom nödvändiga och snarast borde komma till utförande. Vad detaljerna i denna del av förslaget beträffade finge byggnadsstyrelsen framhålla, att styrelsen funne det lämpligt, att krönen över de västra trapptornen på föreslaget sätt avlägsnades, men att styrelsen alltjämt måste ifrågasätta lämpligheten av att sidopartiernas övriga krönande partier borttoges, därest Sveagruppen skulle bibehållas. Härjämte finge byggnadsstyrelsen framhålla, att den föreslagna kopparavtäckningen på takbarriärens nedre stenpartier och den avsedda förändringen av denna barriär syntes ur arkitektonisk synpunkt mindre tillfredsställande, varför förslaget i denna del torde böra bliva föremål för omarbetning. Därvid borde tillses att den nuvarande ur utseendesynpunkt lämpliga överensstämmelsen i fråga om material mellan taklisten och barriärens nedre stenpartier i allt väsentligt bibehölles. Den föreslagna tätningen med Igaskitt av mittpartiets krönande partier och barriärer torde enligt byggnadsstyrelsens uppfattning ej komma att visa sig tillfredsställande, men kunde möjligen komma till utförande som en provisorisk åtgärd, till dess full klarhet vunnes, huruvida dessa partier och barriärer allt framgent borde bibehållas.

I övrigt hade byggnadsstyrelsen icke något att erinra beträffande de i förslaget E ingående, såsom nödvändiga betecknade åtgärder.

Styrelsen förordade alltså för sin del att de i nämnda förslag ingående, såsom nödvändiga förändringar betecknade arbeten komme till utförande, dock att frågan om borttagandet av sidopartiernas krönande partier, utom i vad avsåge de krönande partierna ovanför de västra trapptornen, ävensom frågan om avtäckningen av takbarriärens nedre stenpartier samt denna barriärs förändring, måtte bliva föremål för ytterligare övervägande.

Fullmäktige hava i anledning av vad byggnadsstyrelsen sålunda anfört framhållit, att därest en omprövning av de detaljer beträffande taket, som styrelsen omnämnde, skulle behöva ske, syntes denna kunna föranstaltas av det riksdagens utskott, som komme att handlägga förevarande ärende.

B. Förändringar, som öka utrymmet och förbättra kommunikationerna.

Fullmäktige hava beträffande förevarande fråga till en början framhållit följande:

Under många år hade klagomål anförts från ledamöter av riksdagen, vilka under längre tid vunnit erfarenhet om riksdagshusets brister. Klagomålen hade i huvudsak gått ut på att utskottsrummen vore otillräckliga och att särskilda rum för ordförande och sekreterare m. m. borde beredas; att statsrådsrummen vore för fåtaliga; att det ej vore nog med en enda större partilokal samt att smårummen för de enskilda riksdagsmännens arbete eller vila eller för konferenser vore otillräckliga. Vidare vore kommunikationerna inom byggnaden både i vertikal och horisontell riktning allt annat än bekväma. Hissarna vore otillräckliga till antalet och delvis illa placerade samt ginge för långsamt. Direkt förbindelse saknades ofta mellan olika delar, exempelvis mellan östra och västra ingångarna och närliggande lokaler.

När stora och dyrbara arbeten, enligt vad som redan anförts, under alla förhållanden måste utföras, borde övervägas, huruvida ej i samband därmed nya utrymmen borde anskaffas för ernående av bättre arbetsförhållanden och större trevnad. Av riksdagshuskommitténs utlåtande framginge, att ett stort antal nya lokaler *kunde* anordnas. Man torde för övrigt kunna utgå från den uppfattningen, att det under de närmaste decennierna kunde förväntas ett ökat rumsbehov. Det borde då bliva i längden billigare att verkställa de ombyggnader, som kunde anses nu eller i en nära framtid nödiga och lämpliga, i ett sammanhang än att först utföra vissa dyrbara reparationer och förbättringar och inom något decennium stå inför nödvändigheten att åter taga itu med ombyggnader inom riksdagshuset.

Fullmäktige anföra härefter, bland annat:

Riksdagshuskommitténs förslag A I, A II och B vore, då det gällde förändringarna av riksdagshusets inre, i stort sett sammanfallande. Alla tre förslagen innehölle samma huvudpunkter i ombyggnadsprogrammet, nämligen inredande av rum i trapptornen åt väster och i vindsvåningen, igenläggande av ljusschaktet i sammanbindningsbanan och inredande av rum i de sålunda vunna utrymmena, utökning av huvudvåningens entresolvåning, disponerande av viss del av sammanbindningsbanan till klubbrum samt borttagande av huvudtrappan, genom vilken sistnämnda åtgärd skulle vinnas utrymme dels för en vestibul i samma plan som den nedre vestibulen åt Norrbro och dels för en hall i huvudvåningen mellan plenisalarna.

Förslaget D I sammanfölle såtillvida med de andra förslagen att det i sitt ombyggnadsprogram i det inre upptoge inredandet av rum i trapptornen åt väster och i vindsvåningen samt åtgärderna med ljusschaktet. Däremot berörde förslaget icke huvudtrappan och på den grund ej heller sammanbindningsbanan. Någon utökning av entresolvåningen förekomme icke heller i detta förslag.

Emot ifrågavarande olika förslag framställdes erinringar såväl av byggnadsstyrelsen och från riksdagsbiblioteket som under ärendets behandling i kamrarna vid nästlidet års riksdag. De kraftigaste anmärkningarna riktades bland annat mot förslaget att förändra mittpartiets monumentala trappsystem och sammanbindningsbanan samt att entresolera de norra och södra delarna av huvudvåningen.

Att riksdagshuskommittén föreslagit åtgärder, som innebure ingrepp i vitala delar av byggnaden, berodde på att fåfänga försök gjorts att på annat sätt nå en tillfredsställande lösning av trafikproblemen och lokalfrågorna. Genom förslaget hade vunnits möjlighet till väsentliga förbättringar i mittpartiets kommunikationer mellan öster och väster och mellan olika våningar. Förslaget innebure en viss jämkning av klubbbrumsutrymmena, men därigenom hade vunnits dels utrymme för tillfredsställande av andra lokalbehov i huvudvåningen och dels möjligheter för anordnande av entresolerade utrymmen i norra och södra fasaderna samtidigt som en monumental övre hall skulle ersätta den stora huvudtrappan och sammanbindningsbanan. Men det syntes framgå, att riksdagens ledamöter i allmänhet fäste större avseende vid förlusterna än vid vinsterna. Det gällde därför att med bibehållande av huvudtrappan och sammanbindningsbanan söka förena de förnämsta vinsterna av riksdagshuskommitténs huvudförslag, innebärande förbättrade kommunikationsförhållanden och andra fördelar. I förslaget E hade försök gjorts till en lösning av dessa önskemål.

De förändringar beträffande riksdagshuset, som enligt *förslag E* skulle utföras i syfte att öka utrymmet och förbättra kommunikationerna, framgå i huvudsak av följande redogörelse.

Genom anordnande av en c e n t r a l n e d r e h a l l skulle kommunikation beredas direkt mellan de östra och västra ingångarna till riksdagshuset. I hallen skulle kapprum anordnas för kamrarnas ledamöter, för riksdagens personal samt för den allmänhet, som besökte riksdagshuset. Hallen vore avsedd att upptaga hela mittbyggnadens centrala del i samma plan som den nuvarande vestibulen från Riksgatan. För hallens anordnande krävdes, att i nämnda vestibul gjordes tre genombrytningar in mot byggnadens mittparti. Hallen skulle få en höjd av 5 meter. I den del av hallen, som vette mot riksdagshusplanen skulle anordnas två trapparmar om 16 steg upp till den s. k. jordvåningen. Golvet i vestibulen från riksdagshusplanen skulle sänkas till jordvåningens plan. Genom vissa genombrytningar skulle förbindelse anordnas mellan denna vestibul och jordvåningen samt hallen. Den monumentala huvudtrappan skulle i stort sett bibehållas oförändrad. Allenast i dess nedre del skulle en förlängning bliva erforderlig. Den västra trappan i byggnadens mittparti vilken ledde upp till biblioteket skulle borttagas. Trappan utanför riksdagshusets huvudingång skulle borttagas, frånsett ett trappsteg.

Från hallen skulle fyra nya h i s s a r anläggas, vilka skulle gå ända upp till vindsvåningen.

I en ny v i n d s v å n i n g skulle inredas smårum till ett antal av 26 för riksdagens ledamöter. Vidare skulle i vindsvåningen anordnas lokaler för det nu i utskottsvåningen förlagda särskilda utskottet samt för utrikesutskottet. Södra tornrummet i vindsvåningen skulle avses för andra kammarens tillfälliga utskott nr 4 och 5, norra tornrummet i samma våning för första kammarens tillfälliga utskott nr 2.

En ny partisal skulle anordnas i a t t i k v å n i n g e n. Detta utrymme skulle vinnas genom ljusschaktets till sammanbindningsbanan borttagande.

Den därefter kvarblivande ljusgården i samma plan som utskottsvåningen skulle upplysas på artificiell väg.

I huvudvåningens entresolvåning skulle dels socialdemokratiska partiets nuvarande förtroenderådsrum uppdelas i två rum, dels ock i två vaktmästarerum avskiljas utrymmen för särskilda frukostrum för vaktmästarna.

I de två trapptornen i västra fasaden skulle de nuvarande trapporna borttagas och de därigenom frigjorda utrymmena inredas till rum, varjämte de nuvarande ingångarna till trapptornen från gatan skulle slopas. Nya trappor skulle utbyggas mot gårdarna. Hissarna skulle bibehållas på nuvarande plats men uppdragas till vindsvåningen. Den södra hissen skulle moderniseras och ändras till konduktörshiss. Trappförbindelsen i utskottsvåningen skulle ändras och nytt bjälklag skulle inläggas mittför trapptornen i denna våning samt i entresolvåningen, varigenom denna senare skulle erhålla direkt förbindelse med hissarna och de nya trapporna.

Vidare skulle trapporna till pressens lokaler ombyggas till rum. I och med att fyra nya hissar anordnades i mittpartiet, bleve nämligen de två trapporna till pressreferenternas lokaler onödiga, varför de skulle borttagas och därvarande utrymmen inredas till rum i samtliga berörda våningar. I pressreferenternas våning skulle dessa lokaler utökas med de två trapprummen.

För vinnande av bekvämare förbindelse mellan huvudvåningens och de två nedanför liggande våningarnas nordöstra delar skulle anordnas en spiraltrappa invid nordöstra gården i ungefärlig likhet med trappan från andra kammarens kapprum ned till restaurangen.

Beträffande rumsdispositionen i övrigt skulle följande förändringar vidtagas. Jordbruksutskottet skulle erhålla ytterligare ett rum. Bankoutskottet skulle likaså erhålla en utökning med ett rum, bildat genom uppdelning av det av andra kammarens tillfälliga utskott nr 5 för närvarande disponerade, intill bankoutskottet liggande rummet. Andra kammarens tillfälliga utskott nr 2 och 3 skulle beredas ett rum i södra tornrummet i bottenvåningen. Partiernas förtroenderådsrum med ett tillhörande mindre rum skulle förläggas, två i bottenvåningen, ett i västra entresolvåningen och ett i utskottsvåningen. Förtroenderådsrummen i bottenvåningen skulle anordnas, det ena i statsrådsrummet jämte det uppdelade rum, som nu disponeras av andra kammarens tillfälliga utskott nr 5, det andra i det nordöstra hörnrummet. Två mindre förtroenderådsrum skulle anordnas i två nya rum i bottenvåningen. Statsrådsrummen skulle utökas norrut med ett större och ett mindre rum, varjämte folkpartiets nuvarande förtroenderådsrum skulle disponeras såsom statsrådsrum. Första kammarens lunchrum skulle borttagas och det härigenom frigjorda lokalutrymmet disponeras dels för första kammarens kansli, dels ock såsom klubbrum för kammarens ledamöter.

I övrigt framgår rumsdispositionen närmare av en vid fullmäktiges yttrande såsom bilaga 6 (sid. 120) fogad dispositionsplan.

Det nuvarande elektriska signalsystemet skulle bibehållas men utvidgas till de nya lokaler, som enligt förslag E skulle inredas.

I samband med de i förslag E ingående förändringarna och utvidgningarna av lokalerna skulle behövliga förändringar och utökningar vidtagas i de elektriska belysnings- och ringledningarna. I samband därmed skulle de nuvarande huvudledningarna ökas och det äldre ledningsnätet revideras, så att bl. a. utanpåliggande ledningar bleve utbytta mot under putsen förlagda ledningar. Ny armatur inginge icke i kostnadsberäkningarna för ifrågavarande arbeten.

Kostnaderna för de sålunda föreslagna ombyggnadsarbetena hade beräknats till följande belopp:

Ombyggnad av mittpartiets nedre del (centrala nedre hallen)	kr.	247,000
Fyra nya hissar i mittpartiet samt borttagning av de två östra hissarna	»	224,000
Ny vindsvåning	»	332,000
Inredande av en ny partisal i ljusschaktet över sammanbindningsbanan	»	36,000
Ändringsarbeten i huvudvåningens entresolvåning	»	9,000
Ombyggnad av de två trapptornen i västra fasaden	»	284,000
Inredande av rum i trapporna till pressens lokaler	»	31,000
Anordnande av ny sekundärtrappa mot nordöstra gården	»	24,000
Omdispositioner av rum och mindre förändringar och därmed förenade ommålningar	»	170,000
Komplettering av elektriskt signalsystem	»	20,000
Elektriska installationer	»	160,000
Summa	kr.	1,537,000.

Den nyttiga golvyta för samlingsrum, vestibuler, arbetsrum och klubbrum, som skulle utvinnas genom förslaget E, beräknas till 1,905 m², under det att riksdagshuskommitténs olika förslag gåvo: förslagen A I och A II 2,770 m², förslag B 2,575 m² och förslag D I 1,231 m².

Fullmäktige hava beträffande förslag E i den del, varom nu är fråga, för egen del anfört huvudsakligen följande:

Fullmäktige hade enats om att föreslå, att huvudtrappan och sammanbindningsbanan i husets inre skulle bibehållas.

För att erhålla en bekvämare förbindelse mellan östra och västra ingångarna hade golvet i den östra vestibulen något sänkts, vilket nödvändiggjort en viss förlängning nedåt av den stora trappan. Det förefölle dock, som om resultatet skulle bliva en bättre utsikt nedifrån över trappan och ur arkitektonisk synpunkt närmast bliva till fördel.

Kommunikationerna både horisontellt och vertikalt skulle förbättras väsentligt genom öppnande av en nedre hall med tillträde från båda ingångarna. Från hallen förde fyra hissar uppåt. De bleve väl placerade och utgjorde ett gott tillskott till de vertikala kommunikationerna. I stället borttoges de båda små hissarna intill den östra ingången. De fyra hissarna vore jämförelsevis stora och det syntes ej uteslutet, att man kunde något minska de båda västliga. Dessutom funnes kvar de båda hissarna invid de västra trapptornen, närmast för kommunikation mellan de övre våningarna. Hallen kunde lämpligen inredas till gemensamt kapprum, vilket ur flera synpunkter vore en nyttig åtgärd. Man vunne utrymmen i de övre våningarna, man kunde få bättre kontroll över besökande och det bleve lättare att taga reda på, om en ledamot av riksdagen, som söktes, funnes inom riksdagshuset. Vardera kammaren skulle hava sitt speciella kapprum med plats för varje särskild ledamot. Därbredvid skulle anordnas ett kapprum för besökande, vilket för närvarande saknades.

Utrymmena i de olika våningarna bleve väl utnyttjade. Den av riksdagshuskommittén föreslagna entresolvåningen kunde enligt förslag E ej inbyggas, varigenom vissa av denna kommitté föreslagna utrymmen fölle bort, men i övrigt bleve de oundgängligaste behoven av ökat utrymme tillgodosedda. Första kammarens lunchrum vore borttaget, men hälften av detsamma

skulle läggas till första kammarens klubbrum. Andra kammarens klubbrum vore oförändrade.

Sammanbindningsbanans ljusgård skulle bibehållas vad utskottsvåningen beträffade och förses med artificiell belysning, som komme att giva samma ljuseffekt nedåt som för närvarande. I attikvåningen kunde en ny partilokal anordnas i stället för den översta delen av ljusgården. Sammanbindningsbanan skulle te sig på samma sätt som nu.

I vindsvåningen komme förutom de två större sammanträdesrummen att anordnas smårum samt mindre sammanträdesrum. För dessa senare borde dock träffas sådana anordningar, att varje sådant rum kunde delas upp till smårum, om så skulle erfordras.

Byggnadsstyrelsen har i sitt förenämnda yttrande beträffande det nu föreliggande förslaget anfört bland annat:

Emot kostnaderna för de ifrågasatta arbetena — uppskattade till 1,537,000 kronor — syntes i och för sig intet vara att erinra.

Ombyggnaden av mittpartiets nedre del avsåge anordnande under det stora trapphuset av en c e n t r a l h a l l, som delvis vore avsedd att utnyttjas såsom kapprum och som komme att ligga i Riksgatans nivå. Härigenom skulle erhållas en direkt kommunikation mellan entrén från Riksgatan till huvudentrén och de fyra föreslagna hissarna, som från hallen förde upp till byggnadens olika våningar. I samband med anordnandet av den centrala hallen skulle yttertrappan mot riksdagshusplanen borttagas och vestibulen vid entrén från denna sida sänkas till planens nivå. Trots denna sänkning komme emellertid hallen att ligga närmare en våning under vestibulens nivå. Denna anordning kunde knappast betecknas som en tillfredsställande lösning ur arkitektonisk och praktisk synpunkt, enär såväl flera av riksdagens ledamöter som de flesta besökande sannolikt allt fortfarande komme att begagna huvudentrén. Därvid torde knappast hallen komma att utnyttjas i den utsträckning förslaget räknade med, och torde det på grund härav bliva nödvändigt att behålla de nuvarande kapprummen i de övre våningarna. För de besökande, som använde entrén från Riksgatan, torde den föreslagna hallen bliva till större nytta, då dessa utan att passera ett lägre liggande plan kunde begagna detta utrymme. För övrigt finge byggnadsstyrelsen framhålla, att den föreslagna hallen torde komma att erbjuda ett mörkt och i viss mån dystert utrymme, som ständigt måste hava artificiell belysning. Den föreslagna lösningen medförde dessutom att den nuvarande huvudtrappan måste i sin nedre del avsevärt förlängas, varigenom trappan komme att bliva mindre bekväm. Vad beträffade de föreslagna fyra nya hissarna finge byggnadsstyrelsen framhålla, att det såväl ur kommunikationssynpunkt som med hänsyn till betjäningen syntes mindre lämpligt att dessa på föreslaget sätt förlades till skilda platser i hallen. Med hänsyn till vad sålunda anförts och då kostnaderna för de föreslagna förändringarna av mittpartiets nedre del, inklusive de fyra nya hissarna, beräknades uppgå till ett förhållandevis så avsevärt belopp som (247,000 + 224,000 =) 471,000 kronor, funne sig byggnadsstyrelsen böra starkt ifrågasätta lämpligheten av att nu genomföra de föreslagna åtgärderna i denna del. Även med hänsyn till att utformandet av byggnadens mittparti vore intimt förbundet med frågan om riksdagshusplanens ordnande ansåge styrelsen att ett ställningstagande till nu nämnda åtgärder borde anstå till dess utredning förelåge även i denna fråga.

Genom den föreslagna ombyggnaden av de båda v ä s t r a t r a p p t o r n e n samt byggande i samband därmed av två nya trappor i stället för de där befintliga hade utvunnits tolv nya rum, avsedda för olika ändamål.

Kostnaderna för ifrågavarande arbeten hade beräknats till 284,000 kronor, vilket motsvarade i det närmaste 24,000 kronor per rum, en kostnad, som måste betecknas såsom mycket hög. Med hänsyn härtill och då de nya trapporna ur brandfaresynpunkt syntes mindre tillfredsställande än de gamla, syntes den föreslagna ombyggnaden av trapptornen icke böra komma till utförande annat än i den mån ett utvinnande av dessa golvytor vore en tvingande nödvändighet.

Beträffande den föreslagna inredningen av vindsvåningen, som tack vare den avsedda lägre rumshöjden kunde genomföras på ett ur praktisk synpunkt betryggande sätt och för en så pass rimlig kostnad som 332,000 kronor, hade byggnadsstyrelsen icke något att erinra.

Icke heller övriga föreslagna förändringar för åstadkommande av ökat lokalutrymme föranledde någon erinran från byggnadsstyrelsens sida.

Byggnadsstyrelsen tillstyrkte alltså, att de i förslaget E upptagna arbeten, som avsåge åstadkommande av ökade lokaler och förbättrade kommunikationer, måtte komma till utförande med undantag av förändringen av riksdagshusets mittpartis nedre del samt ombyggnaden av de västra trapptornen. Därest de sistnämnda två arbetena uteslötes, skulle kostnaderna för genomförandet av förslaget E uppgå till i avrundat tal 2,500,000 kronor.

Fullmäktige hava till bemötande av byggnadsstyrelsens yttrande anfört:

Vad beträffade de av byggnadsstyrelsen avstyrkta ändringsarbetena, nämligen ombyggnaden av mittpartiets nedre del med de fyra hissarna samt ombyggnaden av de två trapptornen i västra fasaden, vidhölle fullmäktige E-förslaget i denna del. Om man ville utnyttja byggnadens nedre mittparti till hall och kapprum, torde man utan några olägenheter kunna använda huvudsakligen artificiell belysning, och de fyra nya hissarna torde med nödvändighet böra ingå i ett inre ombyggnadsarbete, enär hissförbindelserna för närvarande ej vore tillfredsställande. Snabbgående och centralt belägna hissar syntes fullmäktige vara i hög grad önskvärda. Frågan, om dessa lämpligen borde förläggas intill varandra, kunde visserligen undersökas, men den föreslagna placeringen syntes äga bestämda företräden med hänsyn till byggnadens storlek. Angående ombyggnaden av de båda västra trapptornen hade byggnadsstyrelsen framhållit de i förhållande till det nya utrymme, som skulle vinnas, höga kostnaderna samt uttalat, att de föreslagna nya trapporna ur brandfaresynpunkt syntes mindre tillfredsställande än de gamla. Styrelsen hade därför ansett ifrågavarande ombyggnad ej böra utföras annat än i den mån den vore en tvingande nödvändighet för vinnande av utrymme. Fullmäktige ville i anledning härav framhålla, att erhållandet av nya utrymmen i dessa trapptorn måste anses vara nödvändigt för att kunna tillgodose ett länge känt behov av lokaler för olika ändamål. Styrelsens påpekande i fråga om den ökade brandfaran borde givetvis vid ombyggnadsarbetet noga beaktas.

Tidningarnas telegrambyrå har i sin ovannämnda, till bankoutskottet ställda skrivelse hemställt, att i det av telegrambyrån nu disponerade rummet på södra sidan av entresolvåningens mittparti måtte vidtagas den ändringen, att bortre delen av rummet avskildes till ett litet för hektografering avsett särskilt rum. Vidare har telegrambyrån framhållit, att ett bifall till det föreliggande E-förslaget skulle innebära, att i det närmaste en tredjedel av det ena av byrån disponerade rummet i vindsvåningen skulle tagas i anspråk för en korridor, som mellan byråns bägge rum skulle leda till den planerade sydvästra hissen. Telegrambyrån anser, att detta skulle medföra betydande olägenheter för byråns arbete, och hemställer därför, att ut-

skottet ville föreslå en sådan lösning av denna lokalfråga, att telegrambyråns lokaler i vindsvåningen icke splittras eller minskas.

Stockholmskretsen av svenska journalistföreningen har i sin förutnämnda till bankoutskottet ingivna skrivelse på anförda skäl framhållit önskvärdheten av att de båda planerade västra hissarna placerades på annat sätt än i E-förslaget. Alternativt förordade föreningen, att båda eller åtminstone den ena av dessa hissar (den södra) icke komme till utförande. Vidare önskade föreningen vidtagande av åtgärder för mera effektiv ventilation samt bättre ljudisolering av arbets- och telefonhytter.

C. Sammanlagda kostnader för förslag E; planläggning m. m. av arbetena.

Såsom av ovanstående framgår, hava kostnaderna för genomförande av fullmäktiges föreliggande förslag beräknats till följande belopp, nämligen

för förändringar, som måste anses nödvändiga (specifikation sid. 11)	kr. 1,720,400
för förändringar, som öka utrymmet och förbättra kommunikationerna (specifikation sid. 15)	» 1,537,000
eller sammanlagt	kr. 3,257,400.

Förslag E innefattar icke — till skillnad mot de av riksdagshuskommittén framlagda förslagen (jfr tabell å sid. 62 i fullmäktiges yttrande) — några beräknade kostnader för ordnandet av riksdagshusets omgivningar.

Fullmäktige hava föreslagit, att ifrågavarande arbeten skulle — då den egentliga arbetsperioden kunde omfatta allenast tiden den 1 juli—den 15 december varje år — utföras under en tidrymd av tre år och fördelas på nedan angivna sätt:

Första året: modernisering av restaurangen och dess ekonomilokaler jämte därmed sammanhängande uppvärmnings-, ventilations-, sanitära och elektriska ledningsarbeten; åtgärder för fuktskadornas botande och förebyggande för framtiden; borttagandet av de krönande partierna; isolering av barriärerna å sidopartierna; lagning av mittpartiets plana tak med tillhörande tätningsarbeten å barriärerna och å Sveagruppen; utförande av stommen till vindsvåningen; reparationer av fasaderna; moderniseringen av tvättstugan.

Andra året: färdigställande av vindsvåningen jämte därmed sammanhängande installationsarbeten för värme, ventilation, sanitära och elektriska anordningar, i de senare inberäknat ledningar för voteringssignalsystemet; ombyggnadsarbetena i mittpartiets nedre delar; anordnandet av fyra nya hissar i mittpartiet; inredande av rum i trapporna till pressens lokaler; inredande av ny partisal i ljusschaktet över sammanbindningsbanan; samtliga med dessa arbeten sammanhängande installationsarbeten för värme, ventilation, sanitära och elektriska anordningar.

Tredje året: ombyggnad av de två trapptornen i västra fasaden; anordnande av ny sekundärtrappa mot nordöstra gården; de till omdispositioner och mindre förändringar hörande arbeten, som icke utförts under de två

första åren; för samtliga dessa arbeten behövliga installationsarbeten för värme, ventilation, sanitära och elektriska anordningar.

Av kostnaderna för arbetenas utförande skulle belöpa

på första året	kr.	1,378,000
» andra »	»	1,080,000
» tredje »	»	799,400
Summa	kr.	3,257,400.

Skulle E-förslaget vinna riksdagens bifall endast i vad det avser förändringar, som måste anses nödvändiga, anse fullmäktige arbetena böra fördelas på två år. Av kostnaderna i detta fall, 1,720,400 kronor, skulle på första året falla 1,118,000 kronor och på andra året 602,400 kronor.

Samtliga beräkningar av kostnaderna för byggnadsarbetena hava utförts av byggmästaren O. Engkvist.

Arbetena böra — framhålla fullmäktige — där så visade sig vara möjligt utbjudas på entreprenad. I vissa fall torde det för tids vinnande dock enligt fullmäktiges mening bliva nödvändigt, att arbetena skedde på löpande räkning.

Därest beslut komme att fattas av riksdagen om utförande av de ifrågasatta ombyggnadsarbetena, anse fullmäktige uppdrag böra lämnas fullmäktige att låta utföra de av riksdagen beslutade arbetena. Med hänsyn till dessa arbetens vittomfattande natur syntes det fullmäktige emellertid lämpligt, att byggnadsstyrelsen bleve företrädd i den byggnadskommitté, som torde böra tillsättas av fullmäktige för den närmare ledningen av arbetena.

D. Övriga frågor beträffande riksdagshuset och dess omgivningar.

Med anledning av det i det föregående omnämnda, av herr Vougt framställda förslaget angående utvidgning av plenisalarna hava fullmäktige låtit verkställa närmare utredning i förevarande avseende. Två alternativa förslag till plenisalarnas utvidgning hava härvid uppgjorts. Beträffande den närmare innebörden av desamma hänvisas till fullmäktiges yttrande den 20 januari 1938 sid. 65 och 66.

Kostnaderna för ifrågavarande förslag hava beräknats till respektive 243,000 kronor och 363,000 kronor.

Fullmäktige hava funnit de fördelar, som skulle vinnas genom en ombyggnad av plenisalarna, icke uppväga kostnaderna för densamma och hava ansett sig för närvarande icke kunna förorda någon ändring av plenisalarna.

Byggnadsstyrelsen har i sitt i ärendet avgivna yttrande anslutit sig till fullmäktiges uppfattning.

Vad beträffar de under behandling av riksdagshusets ombyggnadsfråga uppkomna projekten om att riksdagen skulle övertaga riksbankshuset eller att ett helt nytt riksdagshus skulle uppföras hava

fullmäktige erinrat, att 1937 års bankoutskott ansett, att förutsättningar för närvarande saknades för realiserande av projektet om uppförande av ett helt nytt riksdagshus. Under kammardebatterna hade visserligen flera talare givit sin anslutning till tanken på ett nytt riksdagshus, men kamrarna hade stannat vid ett godkännande av bankoutskottets uttalande.

I anslutning härtill hava fullmäktige anfört huvudsakligen följande:

Någon anledning att gå djupare in på nybyggnadsfrågan ansåge fullmäktige således icke förefinnas, men då denna fråga tilldragit sig stor uppmärksamhet både inom och utom riksdagen — i allmänhet av kritisk art — torde några synpunkter få framläggas för dess bedömande.

Från flera håll hade yrkats på en utredning av frågan om uppförande av ett nytt riksdagshus. Huru en sådan utredning skulle läggas, förefölle emellertid oklart. Utgångspunkten för en planläggning av en så monumental byggnad måste vara läget, som bleve bestämmande för byggnadens arkitektoniska utformning och storlek. Man kunde naturligtvis uppgöra ritningar och kostnadsberäkningar för ett riksdagshus i största allmänhet, men därmed kunde ej gärna vinnas någon fördel, som svarade mot kostnaderna. Och man kunde ej heller taga en bestämd tomt till utgångspunkt utan ett föregående beslut av riksdagen om eventuellt inköp av tomten, försåvitt ej staten redan ägde den. Våren 1937 hade professorn Ragnar Östberg framlagt ett förslag till nytt riksdagshus å nuvarande riksbankshusets tomt, varvid förutsattes, att det nuvarande riksdagshuset skulle rivas för att bereda ytterligare plats för den av herr Östberg föreslagna nedsänkta parken framför riksdagshuset. Såsom andra lämpliga tomter hade nämnts Skeppsholmen, Riddarholmen, Mosebacke, tomter norr om Gustaf Adolfs torg m. fl. Om huset förlades till statens egen mark å norra Djurgården, komme kostnaderna att minskas, men avståndet från kanslihuset bleve så stort, att en sådan förläggning ej syntes vara lämplig. Detsamma kunde sägas om Mosebacke, där staten för övrigt måste inköpa mark. Allvarliga invändningar kunde anföras emot de övriga förslagen och om en utredning skulle taga sikte på något av dem, komme ifrågavarande tomtmark genast att stiga i pris.

Man nödgades stanna vid att tomten till ett nytt riksdagshus måste bliva synnerligen dyrbar och säkerligen draga en kostnad av flera miljoner. Om man antoge, att själva byggnaden skulle bliva något större än den nuvarande och räknade med vad en monumentalbyggnad kunde draga för genomsnittlig kostnad per kubikmeter, syntes man komma betydligt över 15 miljoner. Men det stannade ej härvid, utan man nödgades dessutom bygga om nuvarande riksdagshuset, så att det bleve lämpligt till ämbetsverkslokaler samt dessutom avhjälpa alla nuvarande brister beträffande takkonstruktion, ventilationen, omgivningarna kring byggnaden m. m.

Beslut om nybyggnad skulle för övrigt ej fritaga riksdagen från nödvändigheten att snarast anordna vissa genomgripande reparationer i det nuvarande huset. En nybyggnad torde nämligen ej kunna bliva färdig på kortare tid än 10—12 år.

Av det nu anförda framginge, att man torde få räkna med, att riksdagen komme att för en lång tid framåt kvarstanna i det nuvarande riksdagshuset. Skulle det därvid framdeles visa sig, att ett eventuellt ökat lokalbehov icke kunde tillgodoses genom ytterligare ombyggnader, utöver dem som nu vore ifrågasatta, inom riksdagshusets murar, syntes den naturliga utvecklingen vara, att riksdagen övertoge riksbankshuset, sedan banken å annat håll fått lämplig byggnad.

Byggnadsstyrelsen har anfört följande:

En utredning rörande möjligheten att på ett praktiskt och ekonomiskt sätt utnyttja riksbankshuset för riksdagens behov borde givetvis vara av intresse att få utförd. Då det emellertid enligt byggnadsstyrelsens mening torde vara föga sannolikt att riksdagens lokalfrågor kunde beredas en slutgiltig lösning inom de nuvarande riksbyggenas murar, ansåge styrelsen det bland annat med hänsyn härtill alltjämt vara påkallat att en utredning även verkställdes rörande möjligheterna att reservera lämplig byggnadsmark för ett framtida nytt riksdagshus. Då ett sådant enligt styrelsens mening borde förläggas till stadens centralare delar vore denna byggnadsfråga av största betydelse ur stadsplanesynpunkt. Även om man räknade med att riksdagen ännu för lång tid framåt komme att kvarstanna i nuvarande riksdagshuset borde nämligen beaktas, att en stadsplan för de inre delarna av en storstad måste, på grund av flera skäl bestå i flera årtionden. Det vore därför föga framsynt att försitta möjligheten att i samband med ett förestående ordnande av stadsplanen för Nedre Norrmalm utreda nämnda markfråga och undersöka möjligheten att för ifrågavarande ändamål inom nämnda del av staden reservera ett lämpligt tomtområde, som kronan skulle kunna förvärva bland annat genom byte mot andra kronan tillhöriga tomter inom huvudstadens centralare delar. Skedde ej detta, torde kronan för överskådlig tid vara praktiskt avskuren från möjligheten att i ifrågavarande delar av staden anlägga någon monumental byggnad.

Vidkommande slutligen ordnandet av riksdagshusets omgivningar hava *fullmäktige* — under erinran, att riksdagshuskommitténs majoritet förordat, att planen öster om riksdagshuset skulle bibehållas i sitt nuvarande höjdläge, medan reservationsvis inom kommittén framförts yrkande om planens sänkning till Strömparterrens nivå, alternativt till Riksgatans nivå — anfört bland annat:

Fullmäktige ansåge att riksdagshusplanen borde bibehållas i sitt nuvarande höjdläge och förordade att riksdagen måtte fatta ett beslut av sådant innehåll.

Enligt fullmäktiges mening vore det emellertid ej nödvändigt, att riksdagens beslut innebure ett i detalj gående avgörande om, huru riksdagshusplanen skulle ordnas och därmed sammanhängande spörsmål, redan vid riksdagen 1938. Arbetena med riksdagshuset beräknades taga tre år i anspråk och det funnes ingen anledning att taga i tu med arbeten på planen, förrän någon del av denna tid förflutit. I samband med riksdagens avgörande i huvudfrågan kunde därför lämpligen åt fullmäktige lämnas uppdrag att till 1939 års riksdag framlägga ett detaljförslag i anslutning till av 1938 års riksdag fattat principbeslut beträffande riksdagshusplanen.

Fullmäktige hemställde alltså, att riksdagen ville *dels* besluta, att riksdagshusplanen skulle behållas i sitt nuvarande höjdläge, *dels ock* uppdraga åt fullmäktige att till 1939 års riksdag inkomma med ett förslag till planens ordnande i enlighet med nämnda beslut.

Byggnadsstyrelsen har i likhet med fullmäktige förordat, att frågan om ordnandet av riksdagshusets omgivningar måtte bliva föremål för förnyad utredning. Styrelsen kunde emellertid för sin del icke finna det lämpligt, att lösningen av denna fråga så tillvida bundes att riksdagen redan nu fattade beslut om riksdagshusplanens bibehållande i sin nuvarande höjd.

Utskottets yttrande.

Frågan om riksdagshusets ombyggnad och vad därmed står i samband har, såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen, under en följd av år varit föremål för diskussion inom härför intresserade kretsar såväl inom som utom riksdagen. Många uppslag hava under årens lopp framkommit till lösandet av denna fråga. Härvid har dock tidigare uppmärksamheten väsentligen inriktats på byggnadens arkitektur och omgivningar, varvid de rent estetiska synpunkterna varit mest framträdande, medan de praktiska problemen rörande byggnadens användning kommit att skjutas i bakgrunden. Först genom den allsidiga utredning, som verkställdes av riksdagshuskommittén, har den förevarande frågan blivit så ingående belyst i olika avseenden, att det blivit möjligt att få ett mera fast grepp på det komplex av spörsmål, som ombyggnadsfrågan innefattar. Kommitténs majoritetsförslag, betecknat förslag A I, innebar utan tvivel en ur åtskilliga synpunkter god lösning av ombyggnadsfrågan och detsamma omfattades ock av ett stort antal av riksdagens ledamöter. På grund av förslagets jämförelsevis vittgående natur mötte detsamma dock gensagor från flera håll inom riksdagen. Motstånd mot förslaget restes även från de riksdagsledamöter, som ville söka en lösning genom uppförandet av ett helt nytt riksdagshus. Ehuru något positivt beslut i riksdagshusets ombyggnadsfråga icke ernåddes vid 1937 års riksdag, vanns dock såtillvida klarhet vid nämnda riksdag, som riksdagen anslöt sig till bankoutskottets uttalande, att förutsättningar för närvarande saknades för uppförandet av ett helt nytt riksdagshus. Härigenom förenklades problemställningen, varjämte utgångsläget för frågans avgörande nu blivit klarare även därutinnan, att den med riksdagshusets ombyggnad tidigare intimt förknippade frågan om ordnandet av riksdagshusets omgivningar visat sig utan större olägenhet kunna tills vidare skjutas åt sidan och bedömas som ett fristående spörsmål. Efter de ingående utredningar, som verkställts såväl av riksdagshuskommittén som av fullmäktige i riksgäldskontoret enligt det dem av 1937 års riksdag lämnade uppdraget, har den förevarande frågan nu blivit så allsidigt belyst, att det utan vidare torde vara klart, att föga eller intet står att vinna genom ytterligare utredningar. Ett uppskov med frågans avgörande kan så mycket mindre förordas som utredningarna givit vid handen, att fara för byggnadens bestånd föreligger, därest icke åtgärder snarast vidtagas med avseende å byggnadens underhåll. Det torde därför vara nödvändigt, att riksdagen nu fattar ståndpunkt till riksdagshusets ombyggnadsfråga.

Fullmäktige hava i sitt nu framlagda förslag, betecknat förslag E, sökt att på grund av de invändningar, som gjorts mot riksdagshuskommitténs majoritetsförslag, modifiera detta, så att inom en ej alltför vidsträckt kostnadsram det ur praktisk synpunkt mest väsentliga i nämnda förslag skulle komma till utförande. Fullmäktige hava härvid letts av önskemålet att samla största möjliga majoritet inom riksdagen för en slutlig lösning av den nu redan alltför länge svävande ombyggnadsfrågan. Såsom ett allmänt om-

döme beträffande resultatet av fullmäktiges ingående övervägande av frågan torde enligt utskottets mening kunna fastslås, att fullmäktige i sitt förslag E kommit till en ur förhandenvarande förutsättningar beaktansvärt god lösning. Förslaget, som tagit sikte på såväl nödvändiga underhålls- och omändringsarbeten som åtgärder till ökande av lokalutrymmet och förbättrande av kommunikationerna inom riksdagshuset, bjuder enligt utskottets mening på avsevärda fördelar i jämförelse med nuvarande förhållanden. De för förslagets genomförande beräknade kostnaderna — tillhopa omkring 3.26 miljoner kronor — äro givetvis i och för sig betydande. I betraktande av att dryga kostnader alltid måste bliva förbundna med en ombyggnad av en så pass gammal byggnad som riksdagshuset samt med hänsyn till det allsidiga program till förbättringar, som innefattas i fullmäktiges förslag, har utskottet likväl funnit kostnaderna i stort sett skäliga. Så vitt utskottet kan bedöma synes det föreliggande förslaget vara så utformat, att detsamma borde vara ägnat att tillfredsställa flertalet av riksdagens ledamöter.

Fullmäktige hava, såsom framgår av den förut lämnade redogörelsen, uppdelat sitt nu framlagda förslag i dels förändringar, som måste anses nödvändiga (behandlade ovan under A), dels ock förändringar, som öka utrymmet och förbättra kommunikationerna (behandlade ovan under B).

De till gruppen A hänförda arbetena, samtliga innebärande förändringar, som måste anses nödvändiga, avse väsentligen riksdagshusets tak, restaurang samt uppvärmning och ventilation.

Vad först beträffar *taket,* vilket skulle bibehållas i stort sett i sitt nuvarande utsende, åsyftar förslaget i huvudsak uppförande av nytt yttertak över en å byggnadens sidopartier inredd vindsvåning, tätning av dessa partiers barriärer medelst asfaltisolering och kopparplåt samt barriärernas förseende med nya dockor av konststen i stället för de gamla, vilka i stor utsträckning fallit sönder, isolering av mittpartiets barriärer och tak med Igaskitt samt borttagande av följande krönande partier å riksdagshusets tak, nämligen de sex obeliskerna, de åtta klotformiga krönen å sidopartierna samt de två krönen över de västra trapptornen ävensom borttagande i samband härmed av de tio klotformiga krönen å riksbankshusets tak. Byggnadsstyrelsen har för sin del framhållit, att den föreslagna kopparavtäckningen på sidopartiernas takbarriärer och den avsedda förändringen av dessa barriärer syntes ur arkitektonisk synpunkt mindre tillfredsställande, varför förslaget i denna del borde bliva föremål för omarbetning. Därvid borde enligt styrelsens mening tillses, att den nuvarande ur utseendesynpunkt lämpliga överensstämmelsen i fråga om material mellan taklister och barriärens nedre stenpartier i allt väsentligt skulle bibehållas. Vidare har byggnadsstyrelsen ifrågasatt lämpligheten av att sidopartiernas krönande partier borttoges, därest Sveagruppen skulle bibehållas. I den föreliggande motionen I: 241 har yrkats, att riksdagen måtte besluta bibehålla samtliga obelisker och krön. Fullmäktige hava, med anledning av vad byggnadsstyrelsen anfört, framhållit, att därest en omprövning av de detaljer beträffande taket, som styrelsen omnämnde,

skulle behöva ske, denna syntes kunna föranstaltas av det riksdagens utskott, som komme att handlägga förevarande ärende.

I likhet med fullmäktige anser utskottet förbättringsarbeten beträffande riksdagshusets tak snarast böra komma till utförande, och har utskottet icke haft något att erinra mot de av fullmäktige föreslagna arbetena, vilka synas vara oundgängligen nödvändiga för bevarande av byggnadens bestånd. Fullmäktiges i förevarande hänseende framlagda förslag avser emellertid icke allenast åtgärder, vilka kunna betecknas såsom nödvändiga underhållsarbeten, utan även att i samband härmed genom borttagande av en del krönande partier tillgodose vissa estetiska krav samt att möjliggöra inredandet av nya lokaler i vindsvåningen. Vad först angår frågan om vindsvåningen hyser utskottet den uppfattningen, att de föreslagna åtgärderna till beredande av ökade lokalutrymmen därstädes äro välbetänkta. Utskottet återkommer i det följande till denna fråga. Beträffande takbarriärernas isolering synes den av byggnadsstyrelsen berörda frågan böra göras till föremål för prövning och avgörande av den byggnadskommitté, åt vilken enligt vad utskottet i det följande föreslår torde böra uppdragas att handhava närmaste ledningen av byggnadsföretaget.

Vad angår frågan om borttagandet av vissa krönande partier å riksdagshusets och riksbankshusets tak, får utskottet erinra, att riksdagshusets arkitekt Aron Johansson i en den 7 september 1927 dagtecknad skrivelse till fullmäktige i riksgäldskontoret såsom sin åsikt uttalat, att obeliskerna vore till skada för byggnadens silhuett i och för sig och väsentligen bidroge till byggnadens inverkan på slottet, sett från Gustaf Adolfs torg. Johansson förklarade vidare, att han rätt snart efter riksdagshusets färdigställande insett, att dessa tillspetsade höga uppsatser vore för byggnadens helverkan skadliga, sedan den från början beslutade och i konstruktionen förberedda kupolen å riksdagshuset slopats. För borttagandet av obeliskerna har sålunda stöd vunnits i detta uttalande från riksdagshusets arkitekt. I likhet med fullmäktige anser utskottet, att man bör kunna gå ännu ett steg längre och även avlägsna de övriga av fullmäktige till borttagande föreslagna krönande partierna, varigenom ett lugnare helhetsintryck skulle vinnas. Tillräcklig hänsyn till Sveagruppen synes ernås, därest i enlighet med fullmäktiges förslag å den östra fasaden de fyra kulkrönen invid Sveagruppen och de två vapensköldarna bibehållas. Utskottet tillstyrker alltså fullmäktiges förslag beträffande takprydnadernas avlägsnande och finner således några åtgärder icke påkallade i anledning av de erinringar, som framställts mot detta förslag av byggnadsstyrelsen och i motionen I: 241.

Fullmäktige hava vidare föreslagit, att i samband med arbetena å riksdagshusets tak vissa reparationer av byggnadens fasader skulle komma till utförande. Då dessa arbeten torde vara att betrakta som nödvändiga underhållsåtgärder, har utskottet icke funnit anledning till erinran mot fullmäktiges ifrågavarande förslag.

De av fullmäktige beräknade kostnaderna för åtgärderna med avseende å riksdagshusets tak, inklusive borttagandet av kulkrönen å riksbankshu-

sets tak, uppgå till sammanlagt 445,000 kronor. Reparationsarbetena å fasaderna beräknas medföra en kostnad av 100,000 kronor.

En modernisering av riksdagshusets *restaurang jämte kök och ekonomilokaler* måste med det snaraste komma till stånd, då förhållandena med avseende å dessa lokaler äro i hög grad otillfredsställande. Bankoutskottet uttalade sig också i denna riktning vid 1937 års riksdag, ehuru utskottet icke ansåg sig böra förorda, att denna fråga löstes fristående, då man därigenom kunde befara att en planmässig lösning av riksdagshusets ombyggnadsfråga skulle kunna försvåras. Utskottet förordar, att de omändrings- och moderniseringsarbeten beträffande restauranglokalerna, som föreslagits av riksdagshuskommittén (jämf. sid. 6) och tillstyrkts av såväl fullmäktige som byggnadsstyrelsen, komma till utförande. Kostnaderna för ifrågavarande arbeten hava av fullmäktige uppskattats till 253,000 kronor, vartill komma 120,000 kronor för värmelednings-, ventilations-, sanitär- och kylanläggningar.

Såsom fullmäktige framhållit, har det nuvarande *värme- och ventilationssystemet* i riksdagshuset i huvudsak varit i bruk sedan riksdagshuset byggdes, varför anordningarna icke motsvara nutida krav på området. Vissa förbättringar hava visserligen vidtagits under årens lopp, men dessa hava varit av tämligen begränsad omfattning. Den modernisering av värmeanläggningen, som tidigare i viss utsträckning skett, skulle enligt fullmäktiges förslag nu fullt genomföras. Sålunda skulle nya värmepannor insättas samt ångvärmeledningen ersättas med varmvattenvärmeledning med elementen placerade under fönstren. Utbytet av pannorna betingas av den planerade utökningen av värmeledningen till de föreslagna nya lokalerna samt av ventilationsanläggningens omändring. Ventilationssystemet skulle i vad avser plenisalarna i huvudsak bibehållas oförändrat, dock kompletterat med apparater för luftens rening. I övriga större lokaler skulle nya anordningar vidtagas för friskluftens införande och för den förskämda luftens utsugning. För införande av friskluft i dessa lokaler skulle anordnas särskilda undertak, och luften skulle före införandet givas lämplig fukthalt. I samband med värme- och ventilationsarbeten skulle vissa sanitära anordningar — huvudsakligen för de nytillkomna lokalerna — utföras. Det föreliggande förslaget har på en punkt väckt tveksamhet hos en av fullmäktige konsulterad specialist inom ventilationsbranschen, nämligen beträffande de ifrågasatta anordningarna för luftens befuktning. Då denna detalj icke syntes vara av väsentlig betydelse för hela systemet, hava fullmäktige emellertid ansett frågan kunna närmare utredas före arbetets igångsättande.

Utskottet delar fullmäktiges uppfattning därom, att åtgärder nu böra vidtagas för åstadkommande av mera tillfredsställande värme- och ventilationsanordningar inom riksdagshuset. Fullmäktiges föreliggande förslag har i huvudsak icke givit utskottet anledning till erinran. I likhet med fullmäktige anser utskottet emellertid den ifrågasatta anordningen för luftens befuktning böra underkastas förnyad omprövning. Då förslaget i vad det avser åtgärder för friskluftinföringen innebär ett hittills inom riksdagshuset oprö-

vat system, synes det utskottet — bland annat för utrönande av huruvida drag vid systemets genomförande kan komma att uppstå — lämpligt, att en anläggning med särskilt undertak till en början planeras endast för restaurangen, vilken enligt byggnadsplanen skall färdigställas under den första byggnadsetappen. Först sedan det ifrågasatta nya ventilationssystemet prövats i restaurangen under 1939 års riksdag, skulle definitiv ståndpunkt tagas till frågan om dess införande jämväl i övriga större lokaler inom riksdagshuset. Någon rubbning av byggnadsprogrammet skulle härigenom icke behöva uppkomma, enär sistnämnda lokaler enligt förslaget skulle färdigställas först under andra och tredje byggnadsetapperna. Det torde böra ankomma på fullmäktige att med hänsyn till den från restaurangen vunna erfarenheten fatta beslut rörande ventilationsanordningarna i här avsedda lokaler med full frihet för fullmäktige att därstädes införa de föreslagna anordningarna för friskluftillförsel eller icke.

Kostnaderna för de nu behandlade omändringarna hava beräknats till sammanlagt 695,400 kronor, däri inbegripet ett belopp av 120,000 kronor. avseende värme-, ventilations-, sanitär- och kylanläggningar för restaurangen jämte kök och ekonomilokaler.

Därest förslaget inskränktes till att avse allenast ersättande av befintliga ångelement med varmvattenelement, anläggande av värme-, ventilations- och sanitära anordningar i de nytillkomna lokalerna samt ovannämnda anordningar beträffande restaurangen och till densamma anknutna lokaler, skulle enligt vad fullmäktige upplyst en kostnadsminskning av 200,000 kronor kunna ernås. I likhet med fullmäktige anser utskottet sig emellertid icke kunna förorda den halvmesyr, som ett dylikt begränsat program innebär. Det torde enligt utskottets mening vara mera rationellt att, då så genomgripande förändringar i allt fall nu måste beslutas beträffande riksdagshuset, även ordna värme- och ventilationsfrågorna på sådant sätt, att berättigade klagomål bliva undanröjda. Detta kräver åter, att fullmäktiges program i förevarande del kommer till utförande i den utsträckning, som av utskottet ovan förordats. Utskottet vill dock i detta sammanhang framhålla, att orsaken till att luften i sammanträdeslokaler och sällskapsrum inom riksdagshuset merendels kännes kvav och tryckande, till väsentlig del torde vara den, att värmen inom byggnaden i allmänhet hålles vid en alltför hög temperatur. Det synes därför böra av fullmäktige övervägas, i vad mån åtgärder kunna genomföras för en nedsättning av den höga temperaturen i nyssnämnda lokaler och rum.

Med ovan angivna jämkningar och erinringar får utskottet alltså tillstyrka, att samtliga de av fullmäktige i förslag E såsom nödvändiga förändringar angivna arbeten komma till utförande.

I sammanhang med ovanberörda arbeten hava fullmäktige ansett åtgärder böra vidtagas i syfte att öka utrymmet och förbättra kommunikationerna inom riksdagshuset. I avseende å hithörande, till ovanberörda grupp B hörande arbeten hava fullmäktige framhål-

lit, att det i längden måste ställa sig billigare att verkställa samtliga ombyggnader, som nu eller i en nära framtid kunna anses nödvändiga eller lämpliga, i ett sammanhang. Utskottet delar denna uppfattning. I sitt betänkande påvisade riksdagshuskommittén, att möjligheter finnas att inom riksdagshuset för avsevärd tid framåt tillgodose riksdagens behov av lokalutvidgningar. Kommitténs förslag var emellertid, såsom ovan antytts, av mycket ingripande natur. Sålunda skulle huvudtrappan borttagas, varigenom skulle vinnas utrymme dels för en vestibul i samma plan som den nedre vestibulen åt Norrbro, dels ock för en monumental hall i huvudvåningen mellan plenisalarna. Förslaget avsåg vidare utökning av huvudvåningens entresolvåning, disponerandet av viss del av sammanbindningsbanan till klubbrum, igenläggande av ljusschaktet i sammanbindningsbanan och inredande av rum i de sålunda vunna utrymmena ävensom inrättande av rum i de västra trapptornen samt i vindsvåningen. Såsom ovan antytts, hava fullmäktige i sitt nu framlagda projekt, med beaktande av den kritik, som riktats mot kommitté-förslaget, vidtagit betydande modifikationer i detsamma. Fullmäktige hava sålunda sökt att med minsta möjliga ingrepp i byggnaden ernå förbättrade kommunikationsförhållanden och ökade lokalutrymmen. Från denna utgångspunkt har fullmäktiges förslag utformats så, att huvudtrappan och sammanbindningsbanan i allt väsentligt bibehållas oförändrade. Kommunikationsproblemet har enligt förslag E fått sin lösning genom anordnande av en *central nedre hall* i byggnadens mittparti i samma plan som vestibulen från Riksgatan. I hallen, vilken skulle erhålla artificiell beysning, skulle inredas ett centralt kapprum, vilket för riksdagsledamöternas del skulle ersätta de nuvarande kapprummen utanför plenisalarna. Från den innanför huvudingången befintliga vestibulen skulle hallen nås genom två trappor, den ena till höger och den andra till vänster om huvudtrappan. För att minska höjden i de två nya trapporna och dessutom ernå ett med hänsyn till angränsande lokaler lämpligare höjdläge för vestibulen, skulle denna sänkas nästan till riksdagshusplanens nivå. På grund av denna sänkning erfordras en förlängning av huvudtrappan samt borttagande av trappan utanför huvudingången, frånsett ett trappsteg. Från hallen skulle fyra hissar befordra trafiken till de olika våningarna ända upp till vindsvåningen. De nu befintliga två mindre hissarna vid huvudingången skulle i samband härmed borttagas. Det förutsättes, att de två sidoingångarna mot Riksgatan skulle slopas.

Mot förslaget om anordnande av en central hall har byggnadsstyrelsen rest invändningar under framhållande, att anordningen ur arkitektoniska och praktiska synpunkter icke skulle innebära en tillfredsställande lösning. Styrelsen har vidare påtalat, att hallen komme att erbjuda ett mörkt och i viss mån dystert utrymme.

Även om det föreliggande förslaget icke i alla avseenden kan betraktas såsom idealiskt — med hänsyn till byggnadens konstruktion och nivåskillnaden mellan riksdagshusplanen och Riksgatan torde en i allo tillfredsställande lösning icke vara möjlig — finner utskottet likväl, att förslagets reali-

serande skulle medföra åtskilliga mycket påtagliga fördelar. Genom detsamma vinnas synnerligen önskvärda bekväma förbindelser såväl i vertikal som i horisontal riktning. De nya hissarna, vilka skulle bliva flera, större och snabbare än de nuvarande, komma att bliva placerade i de centrala delarna av riksdagshuset, varest de kunna bliva till största möjliga nytta för såväl riksdagens ledamöter som för den besökande allmänheten. Förslaget möjliggör vidare direkt förbindelse från vestibulen till angränsande lokaler i jordvåningen. En mera effektiv kontroll av besökande i riksdagshuset kan ernås, och det blir lättare att utan omgång erhålla upplysning om huruvida en riksdagsledamot befinner sig i riksdagshuset eller icke. Den av byggnadsstyrelsen riktade anmärkningen mot att hallen skulle komma att utgöra ett mörkt och dystert utrymme anser utskottet icke kunna tillmätas avgörande betydelse. Med moderna och effektiva belysningsanordningar synas fullt tillfredsställande ljusförhållanden kunna ernås. Ur ovan angivna synpunkter vill utskottet därför giva sin anslutning till fullmäktiges förslag om anordnande av ifrågavarande centrala hall. Utskottet vill i detta sammanhang framhålla, att inrättandet av hallen torde komma att kräva viss utökning av riksdagens vaktpersonal och därigenom ökade driftkostnader för riksdagen. Detta förhållande anser utskottet dock icke innebära något mera väsentligt skäl mot vidtagande av en anordning, som ur andra synpunkter kan vara önskvärd. Framhållas må dessutom, att viss personalminskning ernås genom slopandet av sidoingångarna mot Riksgatan, varigenom de därstädes tjänstgörande portvakterna kunna indragas.

Vad beträffar fullmäktiges nu omhandlade förslag i övrigt innebär detsamma främst *inredandet av en ny vindsvåning samt ombyggnad av de västra trapptornen.* Genom dessa omändringar skulle ett icke oväsentligt antal nya rum kunna erhållas till gagn för såväl riksdagsarbetet som för de enskilda ledamöterna. För närvarande är tillgången på särskilda rum i riksdagshuset, som ledamöterna kunna använda för konferenser, arbete o. d., synnerligen knapp. Enligt utskottets mening synes tvekan knappast kunna råda om, att åtgärder nu böra vidtagas för fyllande av ifrågavarande lokalbehov. Att även för andra ändamål ett betydande behov av ökade utrymmen förefinnes, framgår av den förebragta utredningen. Byggnadsstyrelsen har för sin del särskilt med hänsyn till de stora kostnaderna ansett förslaget om trapptornens ombyggande icke böra komma till utförande annat än i den mån ett utvinnande av dessa golvytor vore en tvingande nödvändighet. I likhet med fullmäktige anser utskottet uppenbart, att denna förutsättning föreligger. Genom den ifrågasatta ombyggnaden skulle nämligen icke mindre än tolv nya rum kunna erhållas, representerande synnerligen önskvärda utrymmen. Utskottet tillstyrker alltså fullmäktiges förslag såväl beträffande inredandet av den föreslagna vindsvåningen som med avsende å trapptornens ombyggnad.

Vad fullmäktige i fråga om förändringar för åstadkommande av *ökat lokalutrymme i övrigt* föreslagit har synts utskottet innebära en i huvudsak tilltalande lösning av förevarande spörsmål. Utskottet tillstyrker därför full-

mäktiges förslag jämväl i denna del. I detta sammanhang vill utskottet dock i anslutning till vad som framhållits i ovanberörda motion I: 241 framhålla, att det synes utskottet lämpligt, att i vissa lokaler i riksdagshuset rökning icke bör vara tillåten. De av tidningarnas telegrambyrå och Stockholmskretsen av svenska journalistföreningen framställda önskemålen synas så vitt möjligt böra beaktas vid utarbetandet av de definitiva byggnadsplanerna, vilket torde böra ankomma på den blivande byggnadskommittén.

Den föreslagna lokalutvidgningen medför utvidgande av det *elektriska signalsystemet samt inredande av elektriska belysnings- och ringledningar,* i samband varmed det äldre ledningsnätet skulle bliva föremål för översyn. I de av fullmäktige framlagda kostnadsberäkningarna för dessa arbeten ingå dock icke utgifter för anskaffande av ny armatur. I den mån de nya rummen bliva färdigställda, torde fullmäktige böra göra framställning om medel härför ävensom för eventuellt erforderlig modernisering av nu förefintlig armatur. För möblering av ifrågavarande lokaler torde särskilda medel jämväl böra ställas till förfogande, varom fullmäktige i sinom tid torde hava att framställa förslag och kostnadsberäkningar.

Kostnaderna för samtliga under detta avsnitt berörda arbeten hava av fullmäktige angivits till 1,537,000 kronor, varav 471,000 kronor för anordnandet av den nedre hallen och de därstädes förlagda hissarna.

Såsom av det nu anförda framgår har utskottet med vissa jämkningar funnit sig böra ansluta sig till det av fullmäktige framlagda förslaget E. Utskottet delar även fullmäktiges uppfattning om att arbetena böra utföras etappvis, lämpligen fördelade på en tidrymd av tre år, samt tillstyrker vad fullmäktige härutinnan föreslagit. Det torde böra uppdragas åt fullmäktige att låta utföra ifrågavarande arbeten, varvid fullmäktige — såsom utskottet redan i det föregående antytt — lämpligen böra tillsätta en byggnadskommitté för att närmast leda ombyggnadsarbetet. I denna kommitté torde representanter för fullmäktige och byggnadsstyrelsen samt eventuellt några ledamöter av riksdagen utanför fullmäktiges krets böra ingå. Byggnadskommittén, å vilken det bör ankomma att låta uppgöra huvudritningar för arbetenas utförande, torde hava att inom ramen för anvisade medel tillvarataga alla möjligheter till nedbringande av kostnaderna. I sådant syfte torde arbetena i största möjliga utsträckning böra utbjudas på entreprenad; avsteg från denna regel torde endast böra ske i sådana fall, då omständigheterna göra detta oundvikligt.

Fullmäktige hava, på sätt av den lämnade redogörelsen framgår, även låtit verkställa utredning angående utvidgning av kamrarnas plenisalar. Utredningen har givit vid handen, att kostnaderna för en dylik åtgärd skulle bliva synnerligen avsevärda, medan de fördelar, som kunna vinnas genom en ombyggnad, bliva av mycket begränsad omfattning. Ehuru större pulpeter och ökade bekvämligheter skulle vara önskvärda, har utskottet med hänsyn till vad utredningen ådagalagt icke ansett sig kunna tillstyrka, att några särskilda åtgärder beträffande plenisalarna vidtagas i nu förevarande sammanhang.

Vad fullmäktige och byggnadsstyrelsen anfört i fråga om projekten att riksdagen skulle övertaga riksbankshuset eller att ett helt nytt riksdagshus skulle uppföras föranleder icke annat uttalande från utskottets sida än att utskottet är förvissat om, att det nuvarande riksdagshuset efter de av utskottet förordade förbättringsarbetena kommer att under en avsevärd tid framåt kunna fylla sin uppgift på ett fullt tillfredsställande sätt. Några förberedande åtgärder för anskaffande av tomt för ett nytt riksdagshus, på sätt byggnadsstyrelsen antytt, anser utskottet därför icke erforderliga, särskilt som den tomt, varå det nuvarande riksdagshuset är beläget, måste betecknas såsom synnerligen lämplig på grund av sitt centrala läge och sin närhet till slottet och kanslihuset.

Beträffande slutligen frågan om ordnandet av riksdagshusets omgivningar biträder utskottet fullmäktiges förslag, att riksdagen skulle uppdraga åt fullmäktige att verkställa utredning av denna fråga. I frågans nuvarande läge finner utskottet emellertid icke lämpligt, att utredningen på sätt fullmäktige ifrågasatt skulle bindas av ett uttalande om planens bibehållande i det höjdläge, den för närvarande har. Ehuru utskottet hyser den uppfattningen, att någon avsevärdare sänkning av planen icke bör ifrågakomma, anser utskottet, att möjligheten av en mindre sänkning av densamma bör stå öppen, därest så vid närmare övervägande skulle befinnas vara till fördel, exempelvis för att markera en skillnad mellan Norrbro och riksdagshusplanen. Fullmäktige hava förutsatt, att förslag i ämnet skulle framläggas redan för 1939 års riksdag. Enligt utskottets mening torde det vara lämpligare att frågans utredning och avgörande uppskjutes till dess arbetena med själva riksdagshuset blivit i huvudsak slutförda.

De av fullmäktige beräknade kostnaderna för genomförande av förslaget E, uppgående till sammanlagt 3,257,400 kronor, skulle enligt fullmäktiges byggnadsplan fördela sig med:

på första året	kronor	1,378,000
» andra »	»	1,080,000
» tredje »	»	799,400.

För budgetåret 1938/39 skulle alltså erfordras ett anslag av 1,378,000 kronor. Utskottet tillstyrker, att riksdagen ställer ett belopp av denna storlek till fullmäktiges förfogande att användas för därmed avsett ändamål. Ifrågavarande anslag bör erhålla reservationsanslags natur.

Åberopande det anförda får utskottet hemställa,

A) att riksdagen må

dels uppdraga åt fullmäktige i riksgäldskontoret att i huvudsaklig överensstämmelse med vad utskottet ovan förordat låta verkställa ändrings- och reparationsarbeten beträffande riksdagshuset;

dels ock för ändamålet å riksstaten för budgetåret 1938/39 under huvudtiteln Riksdagen och dess verk m. m. anvisa ett reservationsanslag av 1,378,000 kronor;

B) att riksdagen må uppdraga åt fullmäktige i riksgäldskontoret att efter erforderlig utredning till rikdagen inkomma med förslag till ordnande av planen framför riksdagshuset; samt

C) att förevarande motion I: 241 må anses besvarad med vad ovan anförts och hemställts.

Stockholm den 26 april 1938.

På bankoutskottets vägnar:

HARALD ÅKERBERG.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Åkerberg, Ehrnberg, Berling, Friggeråker, Sandén*, Bjurström, Nilsson* i Mölndal och *Swartling;*

från andra kammaren: herrar *Holmgren, Paulsen, Andersson* i Falkenberg, *K. A. Westman, Gustavson* i Västerås, *Osberg, Svedman* och *Andersson* i Munkaljungby.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

1) av herrar *Holmgren, Ehrnberg, Bjurström, Swartling, Osberg* och *Svedman,* vilka ansett, att utskottets yttrande och förslag bort hava följande lydelse:

»Frågan om — — — (sid. 22) — — — riksdagshusets ombyggnadsfråga. Fullmäktige hava i sitt nu framlagda förslag, betecknat förslag E, sökt att på grund av de invändningar, som gjorts mot riksdagshuskommitténs majoritetsförslag, modifiera detta, så att inom en ej alltför vidsträckt kostnadsram det ur praktisk synpunkt mest väsentliga i nämnda förslag skulle komma till utförande. Fullmäktige hava härvid letts av önskemålet att samla största möjliga majoritet inom riksdagen för en slutlig lösning av den nu redan alltför länge svävande ombyggnadsfrågan. Ehuru fullmäktige sålunda tagit intryck av den kritik, som riktats mot riksdagshuskommitténs förslag, och i sitt nu framlagda byggnadsprogram utelämnat de uppslag, varemot de allvarligaste gensagorna anförts, hava fullmäktige likväl i viss anslutning till kommittéförslaget ifrågasatt ett betydande ingrepp i byggnaden för anordnande av en nedre central hall. Utskottet vill redan nu framhålla, att utskottet för sin del icke kan förorda denna genomgripande förändring i riksdagshusets inre, särskilt som högst ringa fördelar skulle ernås därigenom. Betydande besparingar skulle vinnas, om detta förslag utmönstrades ur byggnadsprogrammet. Enligt utskottets mening torde endast sådana arbeten beträffande riksdagshuset böra genomföras, som innebära nödvändiga underhållsåtgärder eller utgöra anordningar, som äro till verkligt gagn för riksdagsarbetet. Utskottet kommer i det följande att mera ingående behandla fullmäktiges förslag till anordnande av en central hall. Vad angår förslaget E i övrigt anser utskottet sig i huvudsak kunna förorda detsamma såsom innebärande nödvändiga och lämpliga förbättringar i åtskilliga avseenden.

Med hänsyn till ovanberörda av utskottet ifrågasatta ändring i fullmäktiges förslag E har en viss omarbetning av detta förslag blivit erforderlig. På uppdrag av utskottet har f. d. byggnadsrådet G. A. Nilsson verkställt denna omarbetning, vars närmare innebörd framgår av en såsom *Bilaga* härvid fogad beskrivning. Ritningar över samtliga planer i riksdagshuset enligt det sålunda modifierade E-förslaget hava uppgjorts av riksdagshusets arkitektkontor och överlämnats till utskottet.

Fullmäktige hava — — — (sid. 23—26) — — — eller icke.

Kostnaderna för de nu behandlade omändringarna hava av fullmäktige beräknats till sammanlagt 695,400 kronor, däri inbegripet 120,000 kronor, avseende värme-, ventilations-, sanitär- och kylanläggningar för restaurangen jämte kök och ekonomilokaler. Dessa kostnadssiffror komma att enligt byggnadsrådet Nilssons beräkningar minskas med 17,400 kronor, sammanhängande därmed att den nedre hallen enligt utskottets förslag icke skulle komma till utförande.

Därest förslaget — — — (sid. 26—27) — — — skulle slopas.

Mot förslaget om anordnande av en central hall har byggnadsstyrelsen rest invändningar och ansett anordningen ur arkitektoniska och praktiska synpunkter icke innebära en tillfredsställande lösning, enär såväl flera av riksdagens ledamöter som de flesta besökande sannolikt allt fortfarande komme att begagna huvudentrén, vars vestibul, även efter den föreslagna sänkningen komme att ligga avsevärt — närmare en våning — över hallens nivå. På grund härav skulle hallen knappast komma att utnyttjas i den utsträckning fullmäktige i sitt förslag räknade med och det bliva nödvändigt att allt fortfarande behålla de nuvarande kapprummen i de övre våningarna. Vidare ansåge byggnadsstyrelsen hallen komma att erbjuda ett mörkt och i viss mån dystert utrymme, som ständigt måste hava artificiell belysning. Den föreslagna lösningen medförde dessutom, att huvudtrappan måste förlängas, varigenom den komme att bliva mindre bekväm. Även beträffande hissarnas placering i hallen hade byggnadsstyrelsen framställt anmärkningar. Slutligen ville styrelsen med hänsyn till det anförda och på grund av kostnadernas storlek — för anordnande av hallen m. m. och de fyra hissarna sammanlagt 471,000 kronor — starkt ifrågasätta lämpligheten av de i förslaget E ingående förändringarna i byggnadens mittparti.

Utskottet kan för sin del helt ansluta sig till de av byggnadsstyrelsen sålunda gjorda uttalandena. Utskottet har icke blivit övertygat om, att hallens anordnande skulle bliva av större praktisk betydelse vare sig för riksdagens ledamöter eller för den besökande allmänheten. Någon avsevärdare förbättring av kommunikationerna synes ej heller ernås genom förslaget, i varje fall icke från huvudingången. Det behöver blott framhållas, att enligt förslaget huvudtrappan skulle förlängas med 8 trappsteg samt att man för att nå hallen från vestibulen måste gå nedför en trappa med icke mindre än 16 trappsteg. Vidare lämnar förslaget ur estetisk synpunkt mycket övrigt att önska. I detta avseende vill utskottet särskilt fästa uppmärksamheten på den förändring av huvudingångens utseende, som måste bliva en följd därav att den från riksdagshusplanen ledande trappan skulle praktiskt taget helt borttagas. Denna förändring av riksdagshusets yttre synes icke vara ägnad att höja byggnadens skönhetsvärde utan tvärtom förrycka dess nuvarande proportioner. Enligt utskottets mening har byggnadsstyrelsen med allt fog ifrågasatt, huruvida så betydande kostnader som här avses — 471,000 kronor — böra nedläggas på en anordning, som måste giva tämligen ringa utbyte för bekvämligheten inom riksdagshuset. Härtill kommer, att förslagets genomförande måste draga med sig ökade driftskostnader, bland annat i form av ökad vaktmästarpersonal. Såsom utskottet redan i det föregående framhållit, anser utskottet sig på denna punkt icke kunna biträda fullmäktiges förslag.

Därest hallen alltså icke skall komma till utförande måste — på sätt närmare framgår av byggnadsrådet Nilssons härvid såsom bilaga fogade beskrivning — vissa ändringar med avseende å utnyttjande av utrymmen och lokaldispositioner vidtagas i förslaget E. Beträffande dessa ändringar hän-

visas till nämnda bilaga, av vilken även framgår, att de besparingar, som ernås vid bifall till utskottets förslag kunna, i vad avser hallen och i samband därmed planerade utrymmen, värme-, ventilations- och sanitäranläggningar samt elektriska installationer uppskattas till (247,000 + 15,000 + 9,000 + 17,400 + 5,000 =) 293,400 kronor. Härtill kommer minskad kostnad för hissanläggningar, därigenom att de till hallen förlagda fyra hissarna, för vilkas anläggande beräknats 224,000 kronor, bortfalla. Å andra sidan torde det vara lämpligt att modernisera de nuvarande i östra vestibulen befintliga två hissarna. Då kostnaden härför beräknats uppgå till 42,000 kronor, skulle här uppkomma en nettobesparing å (224,000 — 42,000 =) 182,000 kronor.

På grund av slopandet av ovannämnda fyra hissar måste byggnadsprogrammet i vad det avser inredande av rum i trapporna till pressens lokaler modifieras på sätt närmare framgår av byggnadsrådet Nilssons beskrivning. Fullmäktige hava för dessa arbeten beräknat ett belopp av 31,000 kronor. Enligt utskottets förslag skulle ifrågavarande arbeten draga en kostnad av 16,000 kronor, varför jämväl på denna punkt en besparing är att anteckna, vilken uppgår till (31,000 — 16,000 =) 15,000 kronor. Den sammanlagda kostnadsminskning, som sålunda kan ernås genom de av utskottet förordade ändringarna i förslaget E, uppgår till (293,400 + 182,000 + 15,000 =) 490,400 kronor.

Vad beträffar — — — (sid. 28) — — — synnerligen önskvärda utrymmen. Utskottet tillstyrker fullmäktiges förslag beträffande inredandet av den föreslagna vindsvåningen. Med avseende å trapptornens ombyggnad har utskottet dock ansett fullmäktiges förslag böra undergå viss justering. Sålunda böra de nuvarande ingångarna till trapptornen bibehållas och hissarna i trapptornen föras ned till vid ingångarna anordnade vaktrum. Visserligen förloras härigenom visst lokalutrymme, men då denna förlust icke är alltför betydande och en avsevärd förbättring av kommunikationerna står att vinna genom ifrågavarande anordningar, tvekar utskottet icke att tillstyrka vidtagande av åtgärder i nu angivna riktning. Förslagets närmare innebörd framgår av den vid detta utlåtande fogade bilagan. Byggnadsprogrammets utförande i förevarande del på nu angivet sätt medför viss kostnadsökning utöver vad som beräknats i förslag E. Byggnadsrådet Nilsson har beträffande hissarnas anordnande framlagt två alternativa förslag, innebärande det ena hissarnas bibehållande på nuvarande platser och det andra slopandet av de förefintliga hissarna och deras ersättande med två nya hissar i de genom trappornas bortrivning lediggblivande utrymmena. Dessa arbetens utförande uppskattas till respektive 41,000 kronor och 68,000 kronor. Då utskottet anser det förra alternativet ur praktisk synpunkt överlägset, tillstyrker utskottet detta förslag. Vid bifall till vad utskottet nu förordat kommer alltså den ovan beräknade besparingen att nedgå med 41,000 kronor och utgöra (490,400 — 41,000 =) 449,400 kronor.

De modifikationer i förslaget E, som utskottet sålunda förordar, medföra, att lokalvinsterna skulle från en beräknad golvyta av 1,905 kvadratmeter nedgå med 710 kvadratmeter till 1,195 kvadratmeter. Den huvudsakliga

minskningen är dock att hänföra till uteslutandet av den föreslagna hallen eller till ett från riksdagsarbetets synpunkt betydelselöst utrymme. Emellertid må här konstateras, att den lokalvinst, som enligt fullmäktiges förslag skulle ernås genom tillkomsten av hallen, till väsentlig del vinnes genom disposition av ett utrymme, som för närvarande användes för riksdagens pappersförråd och för vilket vid bifall till förslaget ny lokal måste anordnas inom byggnaden eller eventuellt förhyras annorstädes.

Vad fullmäktige — — — (sid. 28—29) — — — förslag och kostnadsberäkningar.

I likhet med fullmäktige anser utskottet lämpligt, att arbetena med riksdagshusets ombyggnad utföras etappvis, lämpligen fördelade på en tidrymd av tre år. Arbetena böra fördelas på dessa etapper på sätt närmare angivits i ovannämnda bilaga. Det torde böra uppdragas åt fullmäktige att låta utföra ifrågavarande arbeten, varvid fullmäktige — såsom utskottet redan i det föregående antytt — lämpligen böra tillsätta en byggnadskommitté för att närmast leda ombyggnadsarbetet. I denna kommitté torde representanter för fullmäktige och byggnadsstyrelsen samt eventuellt några ledamöter av riksdagen utanför fullmäktiges krets böra ingå. Byggnadskommittén, å vilken det bör ankomma att låta uppgöra huvudritningar för arbetenas utförande, torde hava att inom ramen för anvisade medel tillvarataga alla möjligheter till nedbringande av kostnaderna. I sådant syfte torde arbetena i största möjliga utsträckning böra utbjudas på entreprenad; avsteg från denna regel torde endast böra ske i sådana fall, då omständigheterna göra detta oundvikligt.

Fullmäktige hava — — — (sid. 29—30) — — — i huvudsak slutförda.

De i bilagan beräknade kostnaderna för ifrågavarande arbeten uppgå till sammanlagt 2,808,000 kronor, vilket belopp med 449,400 kronor understiger kostnaderna enligt fullmäktiges förslag. I enlighet med vad i bilagan angivits skulle för byggnadsprogrammets fullföljande utgå:

under första året	kronor	1,358,000
» andra »	»	752,000
» tredje »	»	698,000.

För budgetåret 1938/39 skulle alltså erfordras ett anslag av 1,358,000 kronor. Utskotet tillstyrker, att riksdagen ställer ett belopp av denna storlek till fullmäktiges förfogande att användas för därmed avsett ändamål. Ifrågavarande anslag bör erhålla reservationsanslags natur.

Åberopande det anförda får utskottet hemställa,

A) att riksdagen må

dels uppdraga åt fullmäktige i riksgäldskontoret att i huvudsaklig överensstämmelse med vad utskottet ovan förordat låta verkställa ändrings- och reparationsarbeten beträffande riksdagshuset;

dels ock för ändamålet å riksstaten för budgetåret 1938/

39 under huvudtiteln Riksdagen och dess verk m. m. anvisa ett reservationsanslag å 1,358,000 kronor;

B) att riksdagen må — — — (sid. 31) — — — framför riksdagshuset; samt

C) att förevarande motion I: 241 — — — (sid. 31) — — — och hemställts»; samt

2) av herr *Paulsen,* vilken ansett sig kunna biträda fullmäktiges förslag allenast i vad det avser utförande av de såsom nödvändiga förändringar angivna arbetena samt i ärendet anfört och hemställt följande:

»Såsom av den lämnade redogörelsen framgår hava fullmäktige uppdelat sitt nu förevarande förslag E i två särskilda avdelningar, vilka av fullmäktige betecknats såsom dels förändringar, som måste anses nödvändiga (grupp A), dels ock förändringar, som öka utrymmet och förbättra kommunikationerna (grupp B). Redan denna indelning pekar på, att fullmäktige själva icke ansett förslaget E såsom helhet betraktat innefatta ett i sina olika delar organiskt sammanhörande byggnadsprogram, utan att fullmäktige velat framlägga för riksdagen förslag till åtgärder av såväl mera begränsad som mera omfattande räckvidd. Det torde därför vara uppenbart, att de olika åtgärder, som förslaget upptager, kunna bedömas och avgöras på åtskilliga punkter fullt fristående från varandra och att i varje fall beslut i fråga om de såsom nödvändiga underhållsåtgärder betecknade arbetena kan fattas även om förslaget i övrigt icke anses böra komma till utförande.

Vad först angår de förändringar som måste anses nödvändiga har jag i likhet med utskottsmajoriteten och de övriga reservanterna inom utskottet blivit övertygad om att dessa arbeten utan ytterligare uppskov böra komma till utförande. Med biträdande i tillämpliga delar av utskottsmajoritetens motivering ansluter jag mig alltså till fullmäktiges förslag i nu berörda avseende.

Vad härefter beträffar fullmäktiges under grupp B föreslagna åtgärder i syfte att öka utrymmet och förbättra kommunikationerna inom riksdagshuset avse dessa arbeten i huvudsak anordnande av en central nedre hall med därifrån utgående fyra hissar, inredande av ett flertal smårum i en ny vindsvåning, anordnande av en ny partisal i attikvåningen, borttagande av trapporna i de två trapptornen i västra fasaden och de därstädes frigjorda utrymmenas inredande till rum för olika ändamål samt utförande av vissa omändrings- och utvidgningsarbeten beträffande det elektriska signalsystemet samt belysnings- och ringledningarna. De fördelar, som skulle vinnas genom utförande av detta tämligen vittutseende förslag, synas enligt mitt förmenande icke stå i rimligt förhållande till de betydande kostnader — över 1 $^1/_2$ miljon kronor — som arbetena beräknats betinga. — Fullmäktige hava motiverat sitt förslag om anordnande av en central nedre hall med bland annat, att kommunikationerna inom riksdagshuset härigenom skulle förbättras. Då jag finner nuvarande kommunikations-

möjligheter inom byggnaden fullt tillfredsställande, och då jag i övrigt helt kan ansluta mig till den motivering, som i den av herr Holmgren m. fl. avgivna reservationen anförts mot förslaget om anordnande av den centrala hallen, anser jag mig böra avstyrka fullmäktiges förslag i denna del. — Vad beträffar fullmäktiges övriga under B föreslagna åtgärder hyser jag en från såväl utskottet som nämnda reservanter avvikande mening. Något mera framträdande behov av smårum för riksdagsmännens räkning, avsedda för konferenser eller enskilt arbete, anser jag icke föreligga. Ej heller synes det vara av behovet påkallat att anordna ytterligare en partisal. Vad angår ombyggnaden av de västra trapptornen har byggnadsstyrelsen i sitt i ärendet avgivna yttrande framhållit, att kostnaderna för utvinnande av tolv nya rum därstädes beräknats till 284,000 kronor, motsvarande i det närmaste 24,000 kronor per rum, vilket vore en kostnad, som måste betecknas såsom mycket hög. Med hänsyn främst härtill syntes enligt byggnadsstyrelsens mening den föreslagna ombyggnaden av trapptornen icke böra komma till utförande annat än i den mån ett utvinnande av dessa golvytor vore en tvingande nödvändighet. För min del kan jag icke i likhet med utskottsmajoriteten och de övriga reservanterna inom utskottet anse en dylik nödvändighet föreligga. Med hänsyn härtill och på grund av vad byggnadsstyrelsen anfört kan jag icke ansluta mig till fullmäktiges förslag i denna del och ännu mindre till det i herr Holmgrens m. fl. reservation framställda förslaget, varigenom kostnaderna för tornens ombyggnad skulle ytterligare ökas med 41,000 kronor. Övriga under grupp B upptagna förslag äro antingen helt betingade av ovanberörda ändringsarbeten eller ock avse desamma sådana åtgärder beträffande byggnaden, som äro av mycket ringa betydelse för riksdagens arbete och därför saklöst kunna uteslutas ur byggnadsprogrammet.

På grund av vad sålunda anförts har jag inom utskottet yrkat, att fullmäktiges förslag till förändringar, som öka utrymmet och förbättra kommunikationerna, icke måtte av utskottet tillstyrkas.

K o s t n a d e r n a för ifrågavarande arbeten hava av fullmäktige angivits till 1,720,400 kronor. Genom f. d. byggnadsrådet G. A. Nilssons försorg har en förnyad kostnadsberäkning verkställts för det fall, att i enlighet med mitt förslag allenast de såsom nödvändiga förändringar betecknade arbetena skulle bliva beslutade. Det har härvid visat sig, att kostnaderna för vissa rörledningsarbeten och därmed sammanhängande byggnadsarbeten skulle nedbringas med ett beräknat belopp av 100,600 kronor. Däremot skulle för vissa elektriska arbeten i restauranglokalen tillkomma ett belopp av 18,000 kronor, vilket belopp i fullmäktiges förslag ingår i den under gruppen B upptagna posten för elektriska installationer. Kostnadsminskningen för till gruppen A hänförda arbeten kan alltså uppskattas till (100,600—18,000 =) 82,600 kronor. Totalkostnaden för de av mig förordade arbetena beträffande riksdagshusets ombyggnad skulle alltså belöpa sig till (1,720,400—82,600 =) 1,637,800 kronor, vilket belopp med 1,619,600 kronor understiger kostnaderna för fullmäktiges förslag.

Emot utskottets förslag till byggnadsarbetets omhändertagande av en särskild byggnadskommitté och dennas sammansättning har jag ej funnit något att erinra. Jag ansluter mig ävenledes till vad utskottet uttalat med avseende å sättet för arbetenas utförande. I överensstämmelse med vad byggnadsrådet Nilsson föreslagit i samband med ovanberörda kostnadsberäkning torde ifrågavarande byggnads- och omändringsarbeten lämpligen böra fördelas på två etapper, varvid under första året skulle utföras samtliga arbeten med undantag av vissa installationer för värme och ventilation, vilka sistnämnda arbeten skulle komma till utförande under andra året. Kostnaderna skulle vid sådant förhållande fördela sig med

på första året ..... kronor 1,118,000
» andra » ..... » 519,800.

För budgetåret 1938/39 skulle alltså erfordras ett anslag av 1,118,000 kronor. Ett anslag av denna storlek bör alltså ställas till fullmäktiges förfogande att användas för därmed avsett ändamål. Ifrågavarande anslag bör erhålla reservationsanslags natur.

Vad angår frågorna om kamrarnas plenisalar, övertagandet av riksbankshuset, uppförandet av ett helt nytt riksdagshus och ordnandet av riksdagshusplanen ansluter jag mig till vad utskottsmajoriteten härutinnan anfört och hemställt.

Mot det i motionen I: 241 väckta förslaget om upplåtande av vissa lokaler i riksdagshuset för icke rökare har jag icke något att erinra. Motionens yrkanden i övrigt torde vara besvarade genom vad ovan anförts.

Under åberopande av det anförda anser jag att utskottet bort hemställa,

A) att riksdagen må

dels uppdraga åt fullmäktige i riksgäldskontoret att i huvudsaklig överensstämmelse med vad ovan förordats låta verkställa ändrings- och reparationsarbeten beträffande riksdagshuset;

dels ock för ändamålet å riksstaten för budgetåret 1938/39 under huvudtiteln Riksdagen och dess verk m. m. anvisa ett reservationsanslag av 1,118,000 kronor;

B) att riksdagen må — — — (sid. 31) — — — framför riksdagshuset; samt

C) att förevarande motion I: 241 — — — (sid. 31) — — — och hemställts.»

Bilaga.

Beskrivning till det förslag till åtgärder rörande riksdagshuset, som innefattas i herr Holmgrens m. fl. reservation.

Enligt reservanternas förslag skulle dels samtliga de av riksgäldsfullmäktige såsom nödvändiga underhållsåtgärder betecknade arbetena utföras, dels samtliga förändringar, som av fullmäktige angivits öka utrymmet och förbättra kommunikationerna, med undantag av, dels ombyggnad av mittpartiets nedre del, dels fyra nya hissar i mittpartiet med borttagning av de två östra hissarna.

Denna begränsning av förslag E medför vissa förändringar av förslag E även i andra punkter än de direkt berörda, varför här nedan samtliga i förslag E ingående arbeten närmare skärskådas, varvid den i fullmäktiges yttrande ingående tablån å sid. 63 följes.

Kostnaderna för de olika byggnadsarbetena enligt reservanternas förslag äro här nedan upptagna efter beräkningar, som verkställts av byggmästaren O. Engkvist.

Punkt 1. Ombyggnad av mittpartiets nedre del.

Samtliga i denna punkt ingående arbeten slopas. I avseende å dispositionsplanen medför slopandet av dessa arbeten följande förändringar. Nya och nyttiggjorda golvytor för samlingsrum och vestibuler minskas med 128 + 300 + 60 = 488 m². Ny nyttig golvyta för arbetsrum minskas dels med 38 m² för konferensrummet söder om östra vestibulen, vilket ej kan inredas, om ej vestibulen sänkes, dels med 40 m² för de två mindre förtroenderådsrummen i bottenvåningens mittparti, vilka ej kunna inredas, om bibliotekstrappan skall bibehållas. Ny nyttig golvyta för arbetsrum å tillsammans 78 m² förloras alltså. Förtroenderådsrummen torde lämpligen böra förläggas i den nya vindsvåningen. I bottenvåningen bibehålles telegramrummet i sitt nuvarande läge och i huvudvåningen anordnas två i förslag E såsom konferensrum betecknade rum till telefonrum för plenisalarna i stället för de i kammarkorridorerna enligt förslag E anordnade talhytterna. Här bibehålles nuvarande garderobsinredning.

Beträffande kostnaderna erhållas dels en besparing av de till 247,000 kronor beräknade byggnadsarbetena, dels besparingar å vissa under punkterna 12, 13, 14 och 16 i fullmäktiges yttrande å sid. 63 ingående tablå angivna arbeten, avseende omdispositioner och mindre förändringar m. m., byggnadsarbeten i samband med värme- och ventilation m. m., arbeten för värme, ventilation och sanitära installationer samt elektriska installationer. Beträffande dessa besparingar hänvisas till respektive punkter här nedan.

Punkt 2. Fyra nya hissar i mittpartiet samt borttagning av de två östra hissarna.

De fyra nya hissarna slopas, men de två nuvarande östra hissarna bibehållas, ombyggas och moderniseras för en kostnad av 42,000 kronor. Besparingen utgör alltså 224,000 — 42,000 = 182,000 kronor.

Punkt 3. Ny vindsvåning.

I denna punkt ingående arbeten utföras och kostnaden 332,000 kronor förändras icke.

Punkt 4. Förändring och isolering av sidopartiernas barriärer och krönande partier.

Arbetena och kostnaden, 330,000 kronor, oförändrade.

Punkt 5. Fogning med Igaskitt av mittpartiets barriärer och granitpartier samt omläggning av asfalttaket å mittpartiet.

Arbetena och kostnaden, 115,000 kronor, oförändrade.

Punkt 6. Ändringsarbeten i huvudvåningens entresolvåning.

Arbetena och kostnaden, 9,000 kronor, oförändrade.

Punkt 7. Ombyggnad av de två trapptornen i västra fasaden.

Dessa arbeten utföras med följande förändringar. Ingångarna till trapptornen i västra fasaden bibehållas och vid entréerna anordnas, dels vindfång, dels därinnanför vaktrum, från vilket en fritt liggande trappa för upp till jordvåningen och därvarande nya trappanordningar upp genom hela byggnaden. Vaktrummen gå upp genom jordvåningen. Hissarna neddragas till vaktrummens plan och tillträde till desamma sker genom sneda muröppningar in mot de nuvarande hissarna, som förses med ingångsdörrar även på kortsidorna. Anordningarna äro angivna å inom riksdagshusets arkitektkontor upprättade ritningar.

Jämfört med förslag E innebär förslaget i avseende på dispositionsplanen följande förändringar. Utom förlusten av två förrådsrum i övre källaren bortgår två tornrum i jordvåningen, avsedda att utnyttjas, det ena till utvidgning av materialförvaltarens bostad och det andra till utvidgning av tryckeriexpeditionen. Förlusten i ny nyttig golvyta utgör utom förrådsrummen 80 m^2. Tryckeriexpeditionen kan erhålla viss kompensation i ett rum i våningen närmast över densamma, vilket rum var avsett för interparlamentariska gruppen. Denna kan i stället disponera ett rum i den nya vindsvåningen.

I avseende på kostnaderna för arbetena i denna punkt har en utförd kostnadsberäkning visat att merkostnaden utöver de för förslag E beräknade utgör 41,000 kronor. Totalkostnaden blir alltså 284,000 + 41,000 = 325,000 kronor.

Då entréerna till de neddragna hissarna på grund av de lokala förhållandena bli i någon mån mindre tillfredsställande, har genom arkitektkontoret ett alternativt förslag, benämnt alternativ b, utarbetats, vilket skiljer sig från det förut beskrivna, benämnt alternativ a i följande avseenden. Medan vindfång, vaktrum och trappor upp till jordvåningen äro anordnade på samma sätt som i alternativ a, äro däremot hissanordningarna förändrade, i det att de nuvarande hissarna skulle slopas och två nya hissar anordnas i de genom trappornas bortrivning ledigblivna utrymmena och neddragas till de nya vaktrummen. Entrén till hissarna kan då ske direkt från vaktrummet in till hissarnas ena långsida.

Jämfört med förslag E innebär alternativ b samma förluster i de två nedre våningarna som alternativ a, alltså förlust av nyttig golvyta utgörande 80 m^2. Dessutom medför hissarnas förläggning inne i trapputrymmet ett visst inkräktande av utrymme i samtliga övre våningar i de nytillkomna lokalerna, vilken förlust utgör tillsammans 37 m^2. Totalförlusten i golvyta är alltså 80 + 37 = 117 m^2.

I avseende på kostnaderna för alternativ b äro dessa 27,000 kronor högre än för alternativ a och utgöra alltså 325,000 + 27,000 = 352,000 kronor.

Punkt 8. Inredande av en ny partisal i ljusschaktet över sammanbindningsbanan.

Arbeten och kostnader, 36,000 kronor, äro oförändrade.

Punkt 9. Inredande av rum i trapporna till pressens lokaler.

På grund av slopandet av de fyra nya hissarna i mittpartiet måste den norra referenttrappan bibehållas. Däremot kan den södra referenttrappan slopas och utrymmen därstädes anordnas enligt förslag E.

Jämfört med förslag E uppstår en förlust av ny golvyta för arbetsrum om tillsammans 30 m^2, nämligen dels i huvudvåningen, där ett rum i den norra referenttrappan enligt förslag E avsetts för kanslideputerade, dels i övre våningen, där pressreferenternas nya rum i norr bortgår. För kanslideputerade kan lämpligen ett som konferensrum betecknat utrymme i huvudvåningens mittpartis västra del disponeras.

Kostnaderna för de så begränsade arbetena utgöra 16,000 kronor, varigenom alltså en besparing av 31,000 — 16,000 = 15,000 kronor uppstår.

Punkt 10. Anordnande av ny sekundärtrappa mot nordöstra gården.

Arbeten och kostnader, 24,000 kronor, äro oförändrade.

Punkt 11. Modernisering av restauranglokalerna och dess ekonomilokaler.

Arbeten och kostnader, 253,000 kronor, äro oförändrade.

Punkt 12. Omdispositioner av rum och mindre förändringar och därmed förenade ommålningar.

Dessa arbeten beröras såsom förut är i korthet omnämnt i viss mån av slopandet av den nedre hallen.

De nuvarande kapprumsanordningarna i kamrarnas korridorer bibehållas oförändrade, varför telefonhytter icke anordnas därstädes. Emellertid torde det vara lämpligt att sådana anordningar vidtagas att 1:sta kammarens postrum befrias från telefonhytterna. Dylika kunna lämpligen anordnas i det nuvarande förtroenderådsrummet invid 1:sta kammarens södra ingång. 2:dra kammarens telefonhytter böra ombyggas och ljudisoleras i det nuvarande telefonrummet.

Jämfört med förslag E innebär förändringen att två såsom konferensrum betecknade rum invid plenisalarna bortgå. Dessas golvyta är tillsammans 34 m^2.

I avseende på kostnaden medföra nämnda förändringar ingen skillnad mot förslag E.

I förslag E ingår under nu ifrågavarande punkt ändring av trappförbindelsen mellan kamrarna i östra korridoren. De nuvarande kapprumsanordningarna för allmänheten skulle slopas och trappsteg inläggas därstädes för att underlätta passagen mellan kamrarna. Dessa arbeten torde emellertid icke nu ifrågakomma.

Härigenom uppstår en besparing jämfört med förslag E av 6,500 kronor.

Vidare bortgår vissa ändringsarbeten i utrymmen invid den nuvarande partisalen.

Härigenom uppstår en besparing jämfört med förslag E av 8,500 kronor.

Totalkostnaden för denna punkt i förslag E, 170,000 kronor, minskas alltså med 6,500 + 8,500 = 15,000 kronor till 155,000 kronor.

Punkt 13. Byggnadsarbeten i samband med värme, ventilation och sanitära installationer.

Vissa arbeten i mittpartiets nedre delar bortgå, varigenom en besparing uppstår av 9,000 kronor.

De i förslag E för denna punkt beräknade kostnaderna, 227,000 kronor, minskas alltså till 218,000 kronor.

Punkt 14. Värme, ventilation och sanitära installationer.

Vissa arbeten för uppvärmning och ventilation av nedre hallen i mittpartiet bortgå, varigenom en besparing uppstår av 8,400 kronor.

Vidare bortgå W. C. anläggningarna invid denna hall, varigenom en besparing av 9,000 kronor uppstår.

Hela besparingen å denna punkt är alltså 8,400 + 9,000 = 17,400 kronor.

De i förslag E för denna punkt beräknade kostnaderna, 695,400 kronor, minskas alltså till 678,000 kronor.

Ovannämnda kostnadsberäkningar hava utförts av ingenjören K. G. Eklund.

Punkt 15. Komplettering av elektriskt signalsystem.

Den approximativt beräknade kostnaden, 20,000 kronor, torde böra bibehållas oförändrad.

Punkt 16. Elektriska installationer.

Genom slopandet av nedre hallen uppstå vissa besparingar å denna punkt. Vissa omläggningar och kompletteringar av de äldre ledningarna i denna del av byggnaden äro emellertid i alla fall behövliga.

En besparing av 5,000 kronor kan dock göras.

De i förslag E för denna punkt beräknade kostnaderna, 160,000 kronor, minskas alltså till 155,000 kronor.

Punkt 17. Utvändiga reparationer av fasaderna.

Arbeten och kostnader, 100,000 kronor, äro oförändrade.

Lokalvinster:

Lokalvinsterna i förslag E utgjorde:

för samlingsrum och vestibuler	488 m²
» arbetsrum	1,417 m²
Summa	1,905 m².

I nu föreliggande förslag bortgår lokalvinsten för samlingsrum och vestibuler, 488 m², helt och hållet.

Lokalvinsten för arbetsrum, 1,417 m², minskas med 222 m² till 1,195 m².

Totala lokalvinsten är alltså 710 m² större i förslag E än i nu föreliggande förslag.

Kostnadsberäkning.

1)	Modernisering av de två östra hissarna	42,000
2)	Ny vindsvåning	332,000
3)	Förändring och isolering av sidopartiernas barriärer och krönande partier	330,000
4)	Fogning med Igaskitt av mittpartiets barriärer och granitpartier samt omläggning av asfalttaket å mittpartiet	115,000
5)	Ändringsarbeten i huvudvåningens entresolvåning	9,000
6)	Ombyggnad av de två trapptornen i västra fasaden	325,000
7)	Inredande av en ny partisal i ljusschaktet över sammanbindningsbanan	36,000
8)	Inredande av rum i norra trappan till pressens lokaler	16,000
9)	Anordnande av ny sekundärtrappa mot nordöstra gården	24,000
10)	Modernisering av restauranglokalerna och dess ekonomilokaler	253,000
11)	Omdispositioner av rum och mindre förändringar och därmed förenade ommålningar	155,000
12)	Byggnadsarbeten i samband med värme, ventilation och sanitära installationer	218,000
13)	Värme, ventilation och sanitära installationer	678,000
14)	Komplettering av elektriskt signalsystem	20,000
15)	Elektriska installationer	155,000
16)	Utvändiga reparationer av fasaderna	100,000
	Summa kronor	2,808,000.

Jämfört med förslag E uppstår en besparing av 3,257,400 — 2,808,000 = 449,400 kronor.

För den händelse de två västra hissarna skola helt nybyggas enligt ovannämnda alternativ b, minskas besparingen med 27,000 kronor till 422,400 kronor.

Förslag till arbetenas uppdelning på flera år.

De i reservantförslaget ingående arbetena kunna lämpligen fördelas på tre år på följande sätt.

Första året.

De mest angelägna arbetena äro modernisering av restaurangen och dess ekonomilokaler jämte därmed sammanhängande uppvärmnings-, ventilations-, sanitära och elektriska ledningsarbeten samt åtgärder för fuktskadornas botande och förebyggande för framtiden, borttagandet av de krönande partierna samt isolering av barriärerna å sidopartierna och lagning av mittpartiets plana tak med tillhörande tätningsarbeten å barriärerna och å Sveagruppen. Samtliga ovannämnda arbeten vidtagas under första året. I samband med dessa arbeten bör stommen till vindsvåningen komma till utförande, så att byggnaden snarast möjligt erhåller ett tillfredsställande vattentak. Utvändiga reparationer av fasaderna böra även utföras under första året.

Andra året.

Vindsvåningen bör helt färdigställas under andra året, varjämte utföras därmed sammanhängande installationsarbeten för värme, ventilation, sanitära och elektriska anordningar samt utvidgning av voteringssignalsystemet.

Modernisering av de två östra hissarna utföres jämväl under andra året.

Övriga arbeten i mittpartiet, nämligen inredande av ny partisal i ljusschaktet över sammanbindningsbanan, inredande av rum i den södra referenttrappan, arbeten i pressreferenternas och T.T:s lokaler samt anordnande av frukostrum för vaktmästare i statsutskottets arkivlokal, utföras under andra året. Därmed sammanhängande installationsarbeten för värme, ventilation, sanitära och elektriska anordningar utföras.

Den nya sekundärtrappan vid nordöstra gården utföres även under andra året.

Moderniseringen av tvättstugan utföres jämväl under andra året.

Tredje året.

Samtliga övriga förändringsarbeten utföras under det tredje och sista året.

Då utföras alltså ombyggnad av de två trapptornen i västra fasaden, ändringsarbeten i huvudvåningens entresolvåning samt de till omdispositioner och mindre förändringar hörande arbeten, som icke utförts under de två föregående åren.

För ovanstående arbeten behövliga installationsarbeten för värme, ventilation, sanitära och elektriska anordningar utföras även under detta år.

Kostnaderna komma att fördela sig på följande sätt på de olika åren:

Första året	kronor	1,358,000
Andra »	»	752,000
Tredje »	»	698,000.

För den händelse alternativ b rörande ombyggnad av de två trapptornen kommer till utförande, ökas tredje årets kostnader med 27,000 kronor till 725,000 kronor.

Stockholm den 6 april 1938.

Georg A. Nilsson.

Stockholm 1938. Kungl. Boktryckeriet, P. A. Norstedt & Söner.
381295